

LATVIJAS UNIVERSITĀTES
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
FILOZOFIJAS UN ĒTIKAS NODAĻA

Filozofijas bakalaura studiju programmas

3. kursa students

Tomass Stepiņš

Stud. apl. Nr. ts19027

Frēges ‘patiesība’: divas noteiksmes

Bakalaura darbs

Darba zinātniskā vadītāja

Dr. phil., doc.

Līva Rotkale

Rīga 2022

ANOTĀCIJA

Rakstā “Doma” Frēge secina, ka jebkāds mēģinājums definēt patiesību ir lemts neveiksmei. Bakalaura darba mērķis ir parādīt, ka patiesības nedefinējamība ir savienojama ar Frēges agrākajiem centieniem skaidrot patiesības nojēgumu. Lai sasniegtu šo mērķi, tiek izskatītas divas Frēges darbos atrodamas patiesības noteiksmes – Patiesais kā abstrakts objekts un patiesums kā jēdziens; tiek iztirzāts slēdziens, kas noved Frēgi pie secinājuma par patiesības nedefinējamību; visbeidzot patiesības nedefinējamība tiek saattiecināta ar abu patiesības noteiksmju iztirzājumu, izvērtējot, vai nedefinējamības tēze ir spriedzē ar kādu no abām koncepcijām.

Atslēgvārdi: Frēge, patiesība, patiesums, Patiesais, nedefinējamība, objekts, jēdziens

ABSTRACT

In his paper “Thought” Frege concludes that every attempt to define truth is bound to be a failure. The aim of the bachelor thesis is to show that the indefinability of truth is compatible with Frege’s earlier attempts to elucidate the notion of truth. In order to achieve this aim, firstly, two conceptions of truth in Frege – the True as an abstract object and truth as a concept – are inspected; subsequently, the argument that leads Frege to the conclusion regarding the indefinability of truth is examined; finally, the indefinability of truth is linked up to the elaboration of both conceptions of truth and it is assessed whether the indefinability thesis is in tension with either of them.

Keywords: Frege, truth, the True, indefinability, object, concept

Satura rādītājs

Ievads.....	3
1. Frēges patiesības jēdziena noteiksmes	6
1.1. No loģicisma pie patiesības koncepcijas.....	6
1.2. H. Slugas “Sešas fāzes Frēges domāšanā par patiesību”	8
1.3. Centrālās patiesības jēdziena noteiksmes: Patiesais kā objekts un patiesums kā predikāts.....	10
1.4. Kopsavilkums	13
2. Patiesība kā objekts – Patiesais	14
2.1. Objekts un jēdziens Frēges sistēmā	14
2.1.1. “Objekts” Frēges sistēmā	14
2.1.2. “Jēdziens” Frēges sistēmā	15
2.1.3. Objekta un jēdziena attiecības: valodiskie aspekti.....	18
2.2. Patiesības hipostazēšana	20
2.2.1. Vindelbanda patiesības vērtība.....	21
2.2.2. Patiesuma vērtību hipostazēšanas pamatojums.....	23
2.3. Patiesība kā objekts: skaidrojuma nepilnības	24
2.3.1. Damita un Slugas interpretācijas.....	25
2.3.2. Slugas interpretācija: Loces validitātes risinājums	27
2.4. Kopsavilkums	28
3. Patiesums kā jēdziens	30
3.1. “Domās” argumentu struktūra	30
3.2. Predikatīvais patiesums “Domā”	31
3.3. Predikāta “ir paties” nozīme teikumā.....	34
3.4. Patiesums kā jēdziens - būt identiskam ar Patieso.....	36
3.5. Patiesuma nedefinējamība	37
3.6. Kopsavilkums	39
Noslēgums	40
Literatūras saraksts	42

Ievads

Analītiskās filosofijas tēvs Gotlobs Frēge (*Friedrich Ludwig Gottlob Frege*) ir raksturojams kā domātājs, kurš savu matemātisko interešu dēļ bija spiests nodarboties ar filosofiju. Lai gan Frēges pozīcija filosofijas vēsturē ir gana nozīmīga, viņa saistība ar filosofiju ir gluži nejauša. Frēges pamata studiju priekšmets Jēnas Universitātē bija matemātika. Lai gan viņš paralēli apmeklēja kursu pie filosofa un filosofijas vēsturnieka K. Fišera (*Kuno Fischer*), viņa pirmā nopietnā saskarsme ar filosofiju bija Getingenē, kur Frēge bija ieradies izstrādāt savu disertāciju “Par iedomāto formu ģeometrisku attēlojumu plaknē” (*Über eine geometrische Darstellung der imaginären Gebilde in der Ebene*).

Getingenē Frēge apmeklēja neokantisma kustības iedvesmotāja R. H. Loces (*Rudolf Hermann Lotze*) lekcijas, un, kā norāda H. Sluga (*Hans D. Sluga*), tās atstāja paliekošu iespaidu uz jauno matemātiķi.¹ Loces filosofijas toni parādījās Frēges vēlākajos darbos, taču filosofijas aicinājumu sākotnēji izkonkurēja cita interese – loģikas un matemātikas attiecību pētīšana.

Frēge bija sev izvirzījis grandiozu uzdevumu. Tā kulminācijai vajadzēja būt darbam “Aritmētikas pamatlikumi” (*Grundgesetze der Arithmetik*). Šī darba iecere bija pievērsties aritmētikas pamatiem, kurus balstīja plaši izmantoti, taču pienācīgi neizskaidroti un nedefinēti matemātikas jēdzieni.² Analīze, kuru Frēge bija iecerējis piemērot matemātikas pamatiem, uzrādītu loģikas primaritāti attiecībā pret matemātiku, jeb, citiem vārdiem, tiktu uzrādīts, ka matemātikas pamataksiomas ir atvedināmas no loģikas. Frēge realizēja savu projektu, taču B. Rasels (*Bertrand Russell*) 1902. gadā norādīja uz kādu pretrunu Frēges sistēmā, kuru nebija iespējams atrisināt. Lai gan Frēges risinājums tika sagrauts, un līdz pat savas dzīves beigām viņš nebija ieguvis plašu atzinību starp citiem akadēmiķiem³, viņa centieni nevarētu tikt raksturoti kā izgāšanās.

Frēge apzinājās sava darba starpdisciplināro dabu, un pauda kā bažas, tā cerības, ka matemātiķus neatvairīs viņa darba filosofiskā ievirze un filosofiem viņa rakstītais šķitīs noderīgs.⁴ Frēgem izrādījās daļēja taisnība. Lai gan matemātiķi ir bijuši piesardzīgi pret Frēges idejām, filosofi aktīvi par tām raksta un diskutē jau teju gadsimtu. Frēges pētīto jautājumu loks

---

¹ **Sluga, H.** “Frege on the Indefinability of Truth” // *From Frege to Wittgenstein: Perspectives on Early Analytic Philosophy*. (ed. **Reck, E.**), New York: Oxford University Press, 2002. P. 41. Uz Loces ietekmi Frēges filosofijā norāda arī G. Gabriels (*Gottfried Gabriel*). Sk. **Gabriel, G.** “Frege als Neukantianer” // *Kant-Studien* 77 (1-4), 1986: 84–101; P. 87, 95.

² **Frege, G.** *The Foundations of Arithmetic* (transl. **Austin J. L.**), New York: Harper&Brothers, 1953. P. 1.

³ Ja neskaita B. Rasela un L. Vitgenšteina (*Ludwig Wittgenstein*) atzinīgo novērtējumu par Frēges darbiem.

⁴ *Ibid.* P. xviii; xxiii

laika gaitā mainījās. Sākotnēji viņa galvenās intereses bija ģeometrija, matemātikas pamati, skaitļa jēdziens. Pakāpeniski viņa pārspriedumos ienāca tādas tēmas kā loģikas disciplīnas būtība, jēdzienu un objektu nozīme un atšķirība, dabiskās un formālās valodas attiecības, nozīmes teorija un patiesības⁵ koncepcija.

Tieši pēdējā no šīm tēmām ir primāra attiecībā pret visu pārējo. Frēge ir sistēmas filosofs – viņa dažādās idejas un risinājumi ir cieši saistīti savā starpā. Patiesums nodrošina visu pārējo Frēges spriedumu, apgalvojumu un argumentu iespējamību. Ikreiz, kad kaut kas tiek apgalvots, vienlaikus tiek izteikts arī implicīts patiesības apgalvojums, proti, “ir patiesi, ka...”. Līdz ar to, patiesuma koncepcija ir klusi klātesoša visos apgalvojumos un tāpēc arī tik būtiska Frēges sistēmā.

Frēge par patiesību raksta vairākos tekstos, tiesa, ne visos gadījumos tas tiek traktēts vienādi, tāpat arī ne visur tiek piedāvāti izsmeļoši skaidrojumi, kā domāt patiesumu. Galvenie teksti Frēges patiesības koncepcijas sakarā ir “Funkcija un jēdziens” (*Funktion und Begriff*), “Par jēgu un nozīmi” (*Über Sinn und Bedeutung*) un “Doma” (*Der Gedanke*). Šajos tekstos izdarītie apgalvojumi neļauj skaidri un viennozīmīgi saprast, vai Frēgem ir pabeigta patiesības koncepcija, un vai tā mainās viņa akadēmiskās karjeras laikā.

Par sava bakalaura darba uzdevumiem izvirzu:

- 1) Frēges patiesības koncepcijas identificēšanu, aplūkojot divas zīmīgākās šā jēdziena noteiksmes Frēges korpusā – patiesību kā objektīvu patiesuma vērtību (*Wahrheitswert*) – Patieso (līdzās otrai patiesuma vērtībai – Aplamajam) un kā īpašu predikātu "ir paties", kas attiecas uz patiesu teikumu, neko nepievienojot teikuma saturam;
- 2) pievērsties Frēges rakstā “Doma” paustajai tēzei, ka patiesība ir nedefinējama, un nedefinējamības tēzes attiecībām ar iepriekšējā punktā minētajām patiesības noteiksmēm.

Patiesības nedefinējamība atklājās kā slēdziens, kura secinājums paredz, ka jebkādi centieni definēt patiesību ir nolemti neveiksmei cirkularitātes dēļ. Intuitīva interpretācija patiesības nedefinējamības samērošanā ar pārējām Frēges iestrādņēm patiesības sakarā ir sekojoša: ja patiesība ir nedefinējama, tad Frēges iepriekšējie centieni to definēt vai skaidrot ir neveiksmīgi vai noraidāmi.

Šī bakalaura darba mērķis ir pierādīt sekojošo: patiesuma nedefinējamības tēze ir savienojama ar Frēges atziņu, ka patiesuma vērtības ir unikāli loģiski objekti, nepadārot šo

---

⁵ Darbā vārds “patiesība” tiks lietots vispārīgā nozīmē, kamēr “patiesums” tiks attiecināts uz teikumiem un domām.

objektīvo patiesuma vērtību teoriju neiespējamu vai neveiksmīgu. Tāpat arī parādīšu, ka patiesuma nedefinējamība nav pretrunā ar citām versijām par patiesumu kā predikātu vai predikatīva izteikuma daļu.

Lai sasniegtu darba mērķi, norādīšu uz galvenajiem posmiem, iestrādnēm un ietekmes avotiem Frēges patiesības koncepcijas tapšanā. Šī stāstījuma konstruēšanā izmantošu vairākus tekstus no plašās Frēgem veltītās sekundārās literatūras. Darbā atsauksos uz Hansa Slugas piedāvāto Frēges patiesības koncepcijas attīstības rekonstrukciju, kā arī uz viņa piedāvātajiem centieniem ievietot Frēgi 19. gadsimta filosofijas kontekstā, sasaistot viņa darbus ar neokantisma un citu tradīciju domātājiem. Tāpat izmantošu Maikla Damita (*Michael Dummett*), R. Mendelsona (*Richard L. Mendelsohn*), Gotfrīda Gabriela (*Gottfried Gabriel*) un citu filosofu skaidrojumus un komentārus par dažādām Frēges koncepcijām un to lomu viņa filosofiski-loģiskajā sistēmā.

Bakalaura darbā sekošu šādai struktūrai:

Pirmajā nodaļā parādīšu, kā patiesības jēdziens atklājas Frēges sistēmā, sākot ar darbu “Jēdzienraksts” (*Begriffsschrift*) un beidzot ar “Domu”. Piedāvāšu Slugas patiesības jēdziena transformācijas sešas fāzes un komentārus par šo izklāstu, kā arī izcelšu divas centrālās Frēges patiesības noteiksmes.

Otrajā nodaļā pievērsīšos pirmajai no divām izceltajām noteiksmēm, t.i., patiesībai kā objektīvai un unikālai vērtībai – Patiesajam. Lai skaidrotu, ko tas nozīmē, sniegšu ieskatu Frēges jēdziena un objekta dihotomijā. Tāpat arī uzrādīšu iemeslus šādas patiesības koncepcijas konstruēšanai, tostarp pieminēšu Vindelbanda un Loces filosofiskās iestrādes, kas atspoguļojas Frēges darbos. Visbeidzot, pievērsīšos problēmām, kādas sagādā šīs koncepcijas ontoloģiskās implikācijas, kuras veiksmīgi izgaismo Slugas un Damita kontrastējošās interpretācijas.

Trešajā nodaļā aplūkošu darbu “Doma”, kurā tiek iztirzāta versija par patiesumu kā predikātu, kā arī tiek pieteikta patiesuma nedefinējamības tēze. Attiecīgi, izskatīšu abus apsvērumus, izvērtēšu teksta sākumdaļā ietverto argumentu, kas gan vēršas pret patiesības korespondences teoriju, gan atzīst patiesību par nedefinējamu. Tāpat arī parādīšu, kā patiesums, par spīti Frēges argumentācijai, var parādīties kā daļa no jēdziena, nenonākot spriedzē ar nedefinējamības argumentu.

1. Frēges patiesības jēdziena noteiksmes

Šajā nodaļā sniegšu ieskatu par patiesības jēdziena vietu Frēges matemātiski-loģiskajā projektā. Lai uzrādītu veidus, kā Frēge tuvojas patiesības koncepcijai un tās skaidrojumam, izmantošu H. Slugas shēmu, kas Frēges izpratni par patiesību iedala sešās, galvenokārt ar specifiskiem tekstiem saistītās fāzēs. Ar Slugas piedāvātās klasifikācijas palīdzību izcelšu divas galvenās pozīcijas patiesības jēdziena skaidrojumā.

1.1. No loģicisma pie patiesības koncepcijas

Frēges galvenais akadēmiskais uzdevums bija loģicisms, t. i., centieni parādīt, ka matemātikas pamataksiomas ir atvasināmas no loģikas. Frēges iestrādnes, kas raisīja dažādas diskusijas agrīnajā analītiskajā filosofijā, varētu raksturot kā loģicisma projekta blakusproduktus. Kā piemēru var minēt 1879. gadā izstrādāto jēdzienrakstu (*Begriffsschritt*), kas kalpoja par pamatu modernajai predikātu loģikai. Jēdzienraksta iecere bija nodrošināt īpašu valodu vai sistēmu, kurā iespējams precīzi atveidot loģikas spriedumus. Apzīmejumu “jēdzienraksts” Frēge aizguva no F. Ā. Trendelenburga (*Friedrich Adolf Trendelenburg*) esejas “Par Leibnica universālās valodas projektu”⁶. Jēdzienraksta izstrāde bija svarīgs faktors loģicisma mērķu īstenošanā: bez tā nebūtu iespējams skaidri formulēt matemātikas izteiksmes loģikas valodā.

Līdzās jēdzienrakstam Frēge formulēja arī citus būtiskus konceptuālus instrumentus un loģikas filosofijā svarīgus jautājumus. Starp tiem var minēt identitātes jēdziena problematizēšanu, pievēršanos skaitļa definēšanai, refleksiju par loģiskiem objektiem, nošķirumu starp jēgu (*Sinn*) un referenci jeb nozīmi (*Bedeutung*). Frēges darbu hronoloģija un pētījumu virzieni atklāj viņa akadēmisko profilu. To precīzi tver ietekmīgākais Frēges valodas un loģikas filosofijas pētnieks M. Dummetts, atsaucoties uz kādu no Frēges vēstulēm, kurā viņš pauž viedokli, ka filosofis var būt labs vien tad, ja ir pa pusei matemātiķis, un labam matemātiķim pa pusei jābūt filosofam.⁷

---

⁶ Trendelenburg, F. A. "Ueber Leibnizens Entwurf einer allgemeinen Charakteristik" // *Historische Beiträge zur Philosophie*, vol. III: Vermischte Abhandlungen. Berlin: Bethge, 1856., S. 1–47

⁷ Dummett M. Frege: Philosophy of Language, New York: Harper & Row, 1973. P. xiv

Šajās matemātisko interešu un filosofisko blakņu krustcelēs atklājas arī Frēges patiesības jēdziens. Jebkādi centieni izstrādāt loģikas sistēmu vai instrumentāriju paredz patiesības nojēgumu; nošķirums starp patieso un aplamo ir klasiskās, divvērtību loģikas pamats, tas redzams jau nepretrunības likumā ($A \vee \neg A$). Patiesība ir loģikas iespējamības nosacījums un tiktāl Frēge ir spiests pieņemt kādu patiesības koncepciju, gluži tāpat kā “Aritmētikas pamatos” (*Die Grundlagen der Arithmetik*) viņš par nepieciešamu uzskata skaitļa jēdziena skaidrojumu pirms piekļūšanai tālākai loģicisma šķetināšanai.

Ja par pirmo Frēges loģiski filosofisko darbu var uzskatīt *Begriffsschrift*, tad šķiet pienācīgi, ka šajā darbā tiktu postulēta un aprakstīta patiesības koncepcija, kas tiktu izmantota tālākajos ar loģicisma projektu saistītajos darbos. Tomēr tas tā ir tikai daļēji. Lai gan Frēge pieņem kaut kādu izpratni par patiesību, tā netiek eksplīcīti izskaidrota, un par to nav piedāvāti teju nekādi komentāri, līdz ar to Frēges patiesības koncepcijas atvasināšana no *Begriffsschrift* pārtop par lasītāja nastu. Šajā tekstā var pievērsties diviem atsevišķiem fragmentiem, lai gūtu ieskatu Frēges patiesības koncepcijā.

Pirmajā no šīm tekstvietām Frēge piedāvā savas jaunās notācības pamatelementu – sprieduma atveidojumu. Sprieduma atveidošana jēdzienrakstā sastāv no trīs elementiem:

┌A

Simbols “A” apzīmē sprieduma saturu, proti, informāciju, kas tiek nodota ar spriedumu. Savukārt simbols pirms “A” sastāv no diviem elementiem. Horizontālo līniju Frēge dēvē par satura līniju, bet vertikālo – par sprieduma līniju. Satura līnijas funkcija ir saistīt satura elementus vienā veselumā, savukārt sprieduma līnijas funkcija vislabāk paskaidrojama, izejot no pretējā. Frēge raksta: “Ja mēs izlaižam mazo vertikālo līniju horizontālās līnijas galā, tad spriedums pārtop vien par ideju salikumu; [sprieduma] autors nepauž nostāju attiecībā pret šī apgalvojuma patiesumu.”⁸ Frēgem spriedums ir runas darbība, kas ietver pieņēmumu par izsacītā apgalvojuma patiesumu, kamēr apgalvojums bez sprieduma līnijas nesniedz neko vairāk kā vien priekšstatu par tā saturu. Tātad patiesums ir cieši saistīts ar spriedēja nolūku un attieksmi pret saturu.

Otra nozīmīgā tekstvieta patiesības sakarā ir implikācijas⁹ analīze. Aplūkojot četrus iespējamus implikācijas gadījumus veidā, ko mūsdienu loģikā varētu aprakstīt kā patiesuma

---

⁸ Frege G. “Begriffsschrift” // *Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege* (ed. Geach P., Black M.). Oxford: Basil Blackwell, 1960. P. 2.

⁹ Frēge neapzīmē šo operāciju kā “implikāciju”; viņa izmantotā terminoloģija ir “kondicionālais spriedums” un “kondicionālā līnija”, norādot uz simbolu, kas apzīmē “ja A, tad B” formu.

vērtību tabulas, Frēge izmanto jēdzienus *bejaht* un *verneint* jeb *apstiprināts* un *noliegts*. Frēge acīmredzami izvairās no tādiem jēdzieniem kā *paties* vai *aplams*, izvēloties alternatīvas, kas uzsver citus sprieduma aspektus, piemēram, verifikāciju vai fakta izzināmību. Tiktāl, cik apstiprinājums jēdzienrakstā aizstāj patiesumu, šķiet pamatoti apšaubīt, vai šāda “patiesības koncepcija” ir piemērota un apmierinoša Frēges ambiciozajam loģicisma projektam.

Tomēr *Begriffsschrift* patiesības vai apstiprinātā sprieduma koncepcija nav galējais vai vienīgais Frēges piedāvājums. Gluži pretēji – savas akadēmiskās darbības laikā Frēge vairākkārt skaidro patiesības jēdzienu. Skaidrojumu savstarpējās attiecības un atšķirības paliek ambivalentas. Tieši šīs konceptuālās neskaidrības rada vietu pētījumam par Frēges patiesības izpratnes attīstību un pārvērtībam. Tiesa, šī procesa nodēvēšana par *attīstību* paredz pilnveidošanos, tomēr Frēges gadījumā ir grūti aizstāvēt šādu uzlabošanas un paškorrigēšanas tendenci, ņemot vērā, ka pēdējais no Frēges risinājumiem bija atzinums par patiesības nedefinējamību.

1.2. H. Slugas “Sešas fāzes Frēges domāšanā par patiesību”

Lai iesāktu Frēges patiesības koncepcijas pārmaiņu analīzi, balstīšos jau izstrādātā shēmā, kā klasificēt un izšķirt Frēges dažādās patiesības izpratnes. Šīs shēmas autors ir Hanss Sluga, kuru var uzskatīt par vienu no prominentākajiem Frēges komentētājiem. Sluga izšķir sešas fāzes jeb sešas patiesības jēdziena noteiksmes, kas parādās dažādos tekstos viscaur Frēges korpusam laika periodā no 1878. līdz 1918. gadam.¹⁰ Šīs fāzes ir šādas:

1) “Sprieduma, nevis patiesības loģika”

Šī ir jau pirmīt ieskicētā *Begriffsschrift* fāze. Kā Sluga skaidro, šajā tekstā patiesība ieņem visai nenozīmīgu lomu un tiek minēta vien pāris tekstvietās. Šīs tekstvietas atklāj interesi, kas vērsta nevis uz pašu patiesību, bet tās atklāšanu vai uztveršanu. Frēge raksta par drošticamības pakāpēm zinātniskas patiesības priekšā. Klasiskos terminus, kas parādās pārspriedumos par patiesības jautājumu, aizvieto tādi jēdzieni kā “atpazīšana”, “attaisnošana”, “droši pamati”, “pieredzes fakti” u.tml. Sluga uzskatāmi parāda, ka Frēgi šajā laika posmā vairāk interesē zināšanas, nevis patiesība kā tāda.

2) “Pareizā un nepareizā loģika”

---

¹⁰ Sluga H. *Op. cit.* P. 78.-80.; 81.-82.; 83.-85.; 86.-88.

Vien pāris gadus pēc *Begriffsschrift* publicēšanas Frēge, aizstāvot savu jauno jēdzienrakstu, aizvieto terminus *apstiprināts* un *noliegts* ar *richtig* un *falsch*, proti, *pareizs* un *nepareizs*. Sluga šajā terminoloģiskajā pārejā saskata zīmīgu maiņu Frēges loģikas tēlā. “Kamēr *Begriffsschrift* uzturēja tradicionālu loģikas raksturojumu kā to, kas nosaka domāšanas likumus, tad tagad Frēge uzskatīja, ka loģika nodarbojas ar “pareizās atvedināšanas” likumiem,” raksta Sluga. Lai gan šī korekcija novērš pāris nelielas tehniskas kļūdas, galvenā tendence šeit ir objektīvas loģikas virzienā. Jēdzieni *pareizs* un *nepareizs* paredz kādu ārēju pareizības standartu, līdz ar to iezīmējas pāreja uz loģiku kā kaut ko nerelacionālu un nereducējamu uz korespondenci jeb atbilstību starp spriedumiem un faktiem.

3) “Patiesuma objektivitāte”

Šī fāze, kas identificējama 1884. gada tekstā “Aritmētikas pamati”, ir nobeigums tai pārejai, kas uzsākta otrajā fāzē. Patiesība ieņem plašu un svarīgu lomu šajā darbā, tiek runāts par dažādiem patiesību veidiem, tostarp arī primitīvajām (tālāk nereducējamajām) patiesībām, kas ir loģicisma projekta pamats. Meklējot iemeslu šādam pavērsienam, Sluga norāda uz Frēges antipsiholoģismu, kas ietver domu neatkarību no domātāja. Uz patiesības centrālo lomu norāda divi Frēges apgalvojumi:

- a) Loģikas likumi ir jēdziena “paties” satura eksplikācija;
- b) Loģika nodarbojas ar patiesības jēdziena skaidrošanu.

Frēges pārdomas par loģiku šajā posmā ieņēma noteiktas aprises. Loģikas likumi Frēgem šķita analogiski morālajiem likumiem tādā ziņā, ka tie ir normatīvi, nevis deskriptīvi, un ka tie raksturo to, kā būtu jādomā pareizi.

4) “Patiesuma vērtību ideja”

Šī ir, iespējams, mulsinošākā un visplašāk apspriestā Frēges patiesības koncepcija. Tās saknes rodamas neokantisma kustības pārstāvja Vilhelma Vindelbanda (*Windelband*) vērtību teorijā un idejā, ka Patiesais ir iekļaujams starp pārējām vērtībām līdzās Skaistajam un Labajam. Šīs idejas adaptācijas Frēges sistēmā ietvēra Patieso un Aplamo kā divus objektus, no kuriem vienu vienmēr apzīmē ikkatrs apgalvojošs teikums. Šī doktrīna tiek apvienota ar viņa slaveno nošķirumu starp jēgu un referenci, kas tiek attiecināts kā uz nosaukumiem, tā uz apgalvojošiem teikumiem. Apgalvojoša teikuma jēga ir doma, t. i., spriežamais saturs, taču reference – Patiesais vai Aplamais.

5) “Nedefinējamības tēze”

Lai gan patiesības nedefinējamība Frēges korpusā tiek bieži identificēta ar viņa 1918. gada tekstu “Doma” (*Der Gedanke*), Sluga norāda, ka šī nostāja parādās jau npublicētā 1897. gada tekstā “Loģika” (*Logik*). Argumentācija abos darbos ir vsai līdzīga. Frēge atzīst patiesības primaritāti un to, ka patiesības jēdzienu nav iespējams reducēt uz kaut ko citu, vēl vienkāršāku un primitīvāku.

6) “Atgriešanās pie sprieduma primaritātes”

Pēc Frēges nāves izdotajā piezīmē “Mani fundamentālie ieskati loģikā” (*Meine grundlegenden logischen Einsichten*), kas sarakstīta ap 1915. gadu, pausts viedoklis, kas liecina par daļēju atgriešanos pie *Begriffsschrift* nostādnēm. Pēc Slugas domām, šajā īsajā tekstā tiek apvienota Frēges vēlīnā nostāja par loģiku kā to, kas risina patiesības jautājumu, ar *Begriffsschrift* skatījumu uz loģiku kā disciplīnu, kuras centrālais izpētes objekts ir spriedums. Spriedums ir primārs, jo, kā Frēge raksta, kāda sprieduma patiesumu var apsvērt vien tad, kad pats spriedums ir aptverts jeb saprasts.¹¹

H. Slugas piedāvātā Frēges patiesības jēdziena hronoloģija ir sistemātisks un viegli pārskatāms ievads šajā problemātikā. Aplūkojot to, iespējams izdarīt dažādus secinājumus un piezīmes par vispārējām Frēges tendencēm pat pirms pievēršanās šīm fāzēm tuvināti.

1.3. Centrālās patiesības jēdziena noteiksmes: Patiesais kā objekts un patiesums kā predikāts

Slugas risinājums liecina, ka Frēge patiesības jēdziena nozīmīgumu konstatēja sava instrumentārija izstrādes vēlīnajā posmā. Tālākās pārdomas par patiesības koncepciju lielā mērā mainīja Frēges ieskatus loģikas disciplīnā un tās mērķos. Tas kļūst īpaši skaidrs, ja salīdzina *Begriffsschrift*, kur pastāvīgi tiek iztirzāts spriedums un sprieduma nosacījumi, ar “Domās” ievadvārdiem: “Tāpat kā “skaists” rāda ceļu estētikai un “labs” – ētikai, tā arī “paties” – loģikai.”¹² Slugas stāstījums varētu likt ielasīt teju vai cirkularitāti Frēges domāšanā par patiesību (proti, atgriešanos pie sākotnējās pozīcijas); tomēr uzskatu, ka, pirmkārt, runa ir nevis par atgriešanos pie sākotnējās pozīcijas, bet par sākotnējo ideju savienošānu ar vēlīnajām iestrādnēm; otrkārt, atgriešanās pie *Begriffsschrift* pozīcijas skar tikai patiesības un loģikas savstarpējās attiecības, nevis skaidro patiesību kā tādu. Lai runātu par Frēges patiesības jēdziena

¹¹ Frege, G. “My Basic Logical Insights” // *Frege Reader* (ed. Beaney, M.), Blackwell, 1997., P. 322.

¹² Frege G. “Thought” // *Frege Reader* (ed. M. Beaney), Blackwell, 1997. P. 325.

transformācijām un nozīmi viņa filosofijā, ir jānošķir divi aspekti, kā par to domāt. Piedāvāju šādu nošķīrumu:

- 1) Patiesības funkcionālais skaidrojums
- 2) Patiesības saturiskais skaidrojums

Ar “patiesības saturisko skaidrojumu” es saprotu centienus izvērst jautājumu par to, ko nozīmē kaut kam būt patiesam jeb ko jēdziens “paties” ietver. Patiesības saturiskais skaidrojums būtu izdevies, ja izdotos sniegt patiesības definīciju, ko, kā jau minēts iepriekš, Frēge pasludina par neiespējamu. Patiesuma definīcija izsmeltu visas šī apzīmējuma esenciālās īpašības, visu būtību, gluži tāpat kā definīcija “Vecpūsis ir neprecēts vīrietis” izsmel jēdziena “vecpūsis” būtību. Savukārt “funkcionāls skaidrojums”¹³ apzīmē patiesības jēdziena raksturojumu, kurā iztrūkst galējs vai absolūts atzinums par to, kas ir patiesība. Funkcionāla skaidrojuma mērķis ir pieticīgāks nekā jēdziena definēšana. Šāda veida skaidrojumu konstituē patiesuma pretstatīšana citiem jēdzieniem, uzrādot tā saistības un mijiedarbības ar tiem, aprakstot patiesuma lomu, tajā pašā laikā nepretendējot uz pilnīgu un pabeigtu visu jēdziena būtisko īpašību un iezīmju atklāšanu.

Ja pieņem šāda veida iedalījumu domāšanā par patiesību, tad ir nojaušams, ka Slugas shēma galvenokārt uzrāda transformācijas funkcionālā aspektā. Patiesības saturiskais skaidrojums paliek teju neskarts gan Slugas stāstījumā, gan paša Frēges korpusā. Arī M. Damits ir skeptisks par saturiska skaidrojuma iespējamību. Viņaprāt, patiesums un aplamums Frēges lietojumā ir saistīti vien ar patiesuma funkcijām – saliktu teikumu patiesuma vērtību atkarību no vienkāršu teikumu patiesuma vērtībām. “Ja neskaita šo, mums nav nekādas izpratnes par to, ko nozīmē teikumam piemist patiesuma vērtībām.”¹⁴

Uzskatu, ka tuvošanās sapratnei par Frēges patiesības jēdziena koncepciju ir rodama tās funkcionālajā skaidrojumā. Tajā iekļaujami Frēges izteikumi par to, kāda veida entitāte ir patiesība, kādās attiecībās tā stājas ar apgalvojošiem teikumiem, kāda ir tās loma.

Ja Slugas sešu fāžu shēmā jānosaka galvenie posmi, kuros skaidrota patiesības funkcionālā noteiksme, tad nākas secināt, ka Frēge to nemaz nerealizē katrā no šiem posmiem. Pirmajā un otrajā posmā, respektīvi, *Begriffsschrift* un tā aizstāvībā Frēgem patiesība nav centrāls pētījuma objekts un tiktāl viņš neuzskata par savu uzdevumu izvērsti skaidrot patiesības funkcionalitāti. Trešais posms iezīmē pāreju, kas parādās Slugas iztirzājumā. Tajā patiesība iegūst savu centrālo lomu kā loģikas disciplīnas šķetināmais priekšmets. Lai gan Frēge

---

¹³ Lai gan nošķīrumu un tā apzīmējumus piedāvāju es, Frēgem veltītajā literatūrā parādās līdzīgi novērojumi. D. Greimans (*Dirk Greimann*) atšķir definēšanu no “izgaismošanas” (*elucidation*), kur izgaismošana nepretendē uz skaidrotā jēdziena redukciju. **Greimann, D.** “Did Frege Really Consider Truth as an Object?” // *Essays on Frege's Conception of Truth* (ed. **Greimann, D.**), Editions Rodopi, 2007. P. 142.

¹⁴ **Dummett M.** *Op. cit.* P. 429.

“Aritmētikas pamatos” apsver dažādus patiesību veidus (*a priori / a posteriori*)¹⁵, šajās tekstvietās var novērot, ka vārds “patiesība” tiek lietots sinonīmiski “atziņai” vai “patiesam spriedumam”, nevis kā kaut kas tāds, kas tiek piemērots apgalvojošiem teikumiem.

Par pirmo no diviem galvenajiem Frēges centieniem skaidrot patiesību funkcionālā noteiksmē uzskatu posmu, ko Sluga saista ar patiesības vērtību konceptu. Šī posma domāšanas tendences vislabāk atspoguļojas divos tekstos – “Funkcija un jēdziens” un “Par jēgu un nozīmi”. Ja Sluga “Aritmētikas pamatu” posmam piedēvē vērstību uz objektīvas loģikas aizstāvību, tad šeit “objektivitāte” jāsaprot burtiski. Tekstā “Funkcija un jēdziens” pirmo reizi parādās ideja par divām vienībām – Patieso un Aplamo. Frēge raksta:

“Tagad var teikt: “mūsu funkcijas vērtība ir patiesuma vērtība” un izdarīt nošķirumu starp tā, kas ir patiess, un tā, kas ir aplams, vērtībām. Pirmo saīsinot dēvēju par Patieso, bet otro – par Aplamo.”

Matemātiskas operācijas pārstāv šīs vērtības; gluži tāpat kā ‘2²’ pārstāv ‘4’, tā ‘2²=1’ pārstāv Aplamo.¹⁶ Lai gan šajā tekstā iztrūkst rūpīgākas pievēršanās Patiesajam un Aplamajam, par šīm vērtībām var droši apgalvot, ka tās ir objekti.

Rakstā “Par jēgu un nozīmi” Frēge izdara pāreju no matemātisku izteiksmju un vienādību pārstāvniecības uz apgalvojošu teikumu pārstāvniecību. Šo modeli tuvināti aplūkošu citā nodaļā (sk. 2.1.3), taču to konspektīvi var raksturot sekojoši. Nosaukums (*Eigennamen*) ir divdaļīgs: tam ir jēga un nozīme. Jēga ir nosaukuma dotības veids, bet nozīme – nosaukuma apzīmētais referents¹⁷, objekts (*Gegenstand*). Tā, piemēram, nosaukumu “Venera” vai “otrā tuvākā planēta Saulei” jēga ir to dotības veids, kamēr to nozīmes ir reālā, fiziskā planēta Venera. Šis divdaļīgais nošķirums attiecas arī uz apgalvojošiem teikumiem, tikai šajā gadījumā teikuma jēga ir teikuma doma, proti, teikuma spriežamais saturs, bet teikuma nozīme ir viena no patiesuma vērtībām – Patiesais vai Aplamais.¹⁸

Otrs posms, kas šķiet centrāls patiesības funkcionālajam skaidrojumam, atbilst Slugas piedāvātajai klasifikācijai tikai daļēji. Patiesības nedefinējamības tēzi Sluga ierauga jau 1897.g. tekstā “Loģika”. Nedefinējamības tēze vēlreiz parādās rakstā “Doma”. “Domā” tiek minētas citas patiesības koncepcijas īpašības, kas šķietami neietilpst patiesuma vērtību risinājumā. Viszīmīgākā nesaskaņa starp Patiesā kā objekta un “Domā” pausto pozīciju ir rodama sakarā ar jautājumu par to, kāda tipa lieta ir patiesība. Šeit jāatrunā, ka Frēge plaši izmanto dalījumu starp

¹⁵ Frege, G. *The Foundations of Arithmetic* (transl. Austin J. L.), New York: Harper&Brothers, 1960. P. 4.

¹⁶ Frege, G. “Funktion und Begriff” // *Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege* (ed. Geach, P., Black, M.). Oxford: Basil Blackwell, 1960. P. 28

¹⁷ Runājot par Frēges *Bedeutung*, šī darba ietvaros primāri tiek izmantots apzīmējums “nozīme”, taču līdzās var izmantot “referenci” un “referentu”.

¹⁸ Frege, G. “On Sense and Reference” // *Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege* (ed. Geach, P., Black, M.). Oxford: Basil Blackwell, 1960. P. 63.

jēdzieniem un objektiem, kas ir aizgūts no matemātiskā pretstata starp funkcijām un argumentiem. Tādas funkcijas kā $2x^3 + x$ Frēge raksturo kā “nepiesātinātas”.¹⁹ Tās kļūst par kaut ko pabeigtu jeb “piesātinātu” tikai apvienojumā ar argumentu, kas pats par sevi ir neatkarīga un pilnīga vienība. Šis pats nošķīrums tiek attiecināts uz jēdzieniem un objektiem. Šeit objektus var domāt kā atsevišķas lietas, ko apzīmē īpašvārdi, kamēr jēdzieni ir tas, ko apzīmē predikāts jeb jēdzienvārds. Ja “Par jēgu un nozīmi” Patiesais ir objekts, tad “Domā” Frēge aicina izvērtēt predikatīvo patiesību, proti, patiesību kā jēdzienu.²⁰ Tā kā nav skaidrs, kāds ir Frēges skatījums uz objektīvās patiesības koncepciju “Domās” publikācijas laikā, abu noteiksmju saatiecināšana ir sarežģīta. “Domā” arī tiek pieteikta patiesuma nedefinējamības tēze, kas šķietami ir saistīta ar predikatīvā patiesuma iztīrājumu. Paturot prātā iepriekšējos apsvērumus, rodas jautājums par nedefinējamības tēzes un objektīvās patiesības teorijas savienojamību.

1.4. Kopsavilkums

Patiesības jēdziens, kura sākotnējā loma Frēges loģicisma projektā bija jaušami maznozīmīga, pamazām, mainoties Frēges uzskatiem par loģiku kā disciplīnu, nonāca filosofa pārdomu centrā. Kā H. Slugas ģenaloģiskais stāstījums to uzrāda, patiesības jēdziena ietērpšanu “pareizā” vai “apstiprinātā” terminos nomainīja centieni skaidrot, kāda ir patiesības funkcija attiecībā uz asertoriskiem teikumiem, kurus šķietami izkonkurēja Frēges secinājums, ka jebkādi centieni definēt patiesību ir cirkulāri un veltīgi.²¹ Tajā pašā laikā Frēge paralēli izskatīja un apspēlēja patiesības predikatīvo dabu, iepretim 19. gadsimta pēdējā desmitgadē paša izvirzītajai idejai par patiesumu kā objektu - Patieso -, kuru denotē patiesi teikumi.

Šis problēmas pieteikums liek uzdot zīmīgus jautājumus Frēges patiesības koncepcijas attīstības un pārvērtību sakarā:

- 1) Vai pozīcijas no abām fāzēm ir savienojamas?
- 2) Vai patiesuma nedefinējamības tēze atceļ Frēges iepriekšējos patiesības nojēguma skaidrojumus? Lai rastu atbildi uz šiem jautājumiem, atsevišķi aplūkošu ideju par patiesuma vērtību hipostazēšanu (sk. 2. nodaļu), patiesumu kā jēdzienu (sk. 3.-3.3.) un, visbeidzot, izskatīšu patiesuma nedefinējamības tēzi un tās ietekmi uz pārējo Frēges korpusu (3.4.).

¹⁹ Frege, G. “Funktion und Begriff” // Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege (ed. Geach, P., Black, M.). Oxford: Basil Blackwell, 1960. P. 24.

²⁰ Frege, G. “Thought” // Frege Reader (ed. Beaney, M.), Blackwell, 1997. P. 326

²¹ *Ibid.* P. 327.

2. Patiesība kā objekts – Patiesais

Šajā nodaļā tuvināti aplūkošu pirmo no divām patiesības noteiksmēm, kurā patiesība jādama kā objekts – Patiesais. Skaidrošu, 1) ko Frēges sistēmā nozīmē būt objektam, 2) uzrādīšu iemeslus šāda patiesības noteiksmei, t. i., kāda ir Frēges motivācija ieviest Patieso (līdzās Aplamajam) kā noteikta veida objektu; 3) iezīmēšu šīs patiesības noteiksmes nepilnības.

2.1. Objekts un jēdziens Frēges sistēmā

2.1.1. “Objekts” Frēges sistēmā

“Objekts” ir intuitīvi aptverams jēdziens, taču centieni to skaidri aprakstīt noved pie grūtībām. Pirms ķeršanās pie tā, ko Frēge saprot ar “objektu”, varētu šķist, ka nepieciešams sākumā aplūkot tradicionālas versijas par šī jēdziena nozīmi filosofiskā kontekstā. Tomēr bez tā var iztikt, jo, kā skaidro M. Damits, “objekta” jēdziens filosofiskā lietojumā ir gana moderns izgudrojums, un tā ieviešana ir jāpiedēvē tieši Frēgem.²² Šāds apgalvojums varētu šķist pārlietu dāsns attiecībā pret Frēges nopelniem un pienesumu filosofijas terminoloģijā. Šeit varētu iebilst, ka, pirmkārt, “objekts” parādās filosofu darbos ilgi pirms Frēges piemēram, Kanta kritiskajā filosofijā, un, otrkārt, ka tas, ko Frēge saprot ar “objektu”, ir jau izsenis ticis lietots, izmantojot citu apzīmējumu. Uz pirmo no iebildumiem var atbildēt sekojoši: “objekta” jēdziens pirms 19. gadsimta lielākoties tiek lietots nozīmē, kurā tas iegūst jēgu pretstatā “subjektam”. Tā, piemēram, klasiski būtu domāt par objektu kā to, ko uztver vai pieredz subjekts. Savukārt Frēge šī apzīmējuma jēgu rada, saattiecinot to nevis ar “subjektu”, bet gan “jēdzienu” jeb “konceptu”. Atbildot uz otro iebildumu, var piesaukt paša Damita versiju par Frēges pieeju. Damits skaidro, ka tradicionālais iedalījums īpatņos (*particulars*) un universālījās (*universals*) Frēgem nešķiet apmierinošs. Tiesa, lai gan funkcionālā griezumā objekti sakrīt ar īpatņiem un jēdzieni ar universālījām, Frēge uzskata, ka pievērsšanās vienīgi vārdiem neļauj atšķirt īpatņus no universālījām tādās situācijās, kad vienādi tiek apzīmēta gan universālīja, gan kāda lieta. Problēmas sagādā tādi abstrakti apzīmējumi kā “gudrība”, kas var parādīties gan kā lieta, par ko kaut kas tiek teikts, gan kā tas, kas tiek teikts par kādu lietu (piem., “*x* ir gudrs”).²³ Līdz ar to ir pamats domāt, ka Frēge pāriet no “īpatņa” pie “objekta” ar mērķi iedibināt stingrākus noteikumus tam, kas var tikt klasificēts kā objekts.

---

²² Dummett, M. *Op. cit.* P. 471.

²³ *Ibid.* P. 472.-473.

H. Sluga izceļ svarīgu Frēges objektu iezīmi, kas palīdz tuvoties to skaidrojumam: objekts ir drīzāk kaut kas formāls, nevis empīrisks.²⁴ Proti, objekti neaprobežojas ar fiziskās pasaules entitātēm – materiāliem priekšmetiem, vielām, radībām u.tml. Par objektiem ir arī dēvējamas entitātes, kuras tiek atvedinātas un aptvertas tikai inteligibli, t. i., ar prātu. Tā, piemēram, “Aritmētikas pamatos” Frēge apgalvo, ka skaitļi ir objekti: “(..) atsevišķais skaitlis atklāj savu būtību kā patstāvīgs objekts”.²⁵ Frēge nemēģina apgalvot, ka skaitļi ir fiziskas, reālajā pasaulē pastāvošas lietas, taču tie tiek klasificēti kā objekti. “Piešķirt telpiskas koordinātas skaitlim 4 ir nevēlami; vienīgais secinājums, ko šeit var atvedināt, ir ka 4 nav telpisks objekts, nevis ka tas vispār nav objekts,” raksta Frēge.²⁶ Viņš uzstāj, ka nav nepieciešams pieņemt, ka visiem objektiem ir kaut kur jāatrodas stingrā nozīmē; pastāv tādi objekti, uz kuriem nav attiecināmi telpiski predikāti. Frēge pat “Funkcijā un jēdzienā” sūdzas: “Šobrīd pastāv plaši izplatīta tendence nepieņemt kā objektu neko, kas nav uztverams ar maņām (..).”²⁷

Centieni nonākt pie izsmeļošas “objekta” jēdziena definīcijas tādā pašā nozīmē, kādā var definēt vārdus “vecpūsis” vai “advokāte”, ir neproduktīvi. Frēge atzīst, ka “nevar pieprasīt, ka viss vienmēr tiktu definēts, līdzīgi kā nevar pieprasīt, ka ķīmiķis sadalītu jebkuru vielu.” Tomēr šāds apstāklis nenozīmē, ka nav iespējams ieskicēt objektu raksturojošas iezīmes vai funkcionālos aspektus. Ja gana svarīga jau bija norāde par objekta formālo dabu, tad nevar nepievērsties objekta saistībai ar jēdzienu.

2.1.2. “Jēdziens” Frēges sistēmā

Vārds “jēdziens” filosofiskā kontekstā ir šaurāks par ikdienas lietojumu, kur “jēdziens” nereti ir sinonīms “vārdam” vai “terminam”. Par jēdzienu varētu domāt vai nu kā par predikātu, vai nu kā par kopu, taču neviens no abiem precīzi neatbilst tam, ko Frēge apzīmē ar “jēdzienu”. Pareizāk būtu apgalvot, ka predikāts ir jēdziena atveidojums vai reprezentācija valodā, proti, jēdziena valodiskais ietērs. Savukārt kopas atbilstība jēdzienam ir sarežģīta. Lai gan funkcionālā noteiksmē abi šķiet līdzīgi, jāpatur prātā dažādas atšķirības, piemēram: kopa ir

²⁴ Sluga, H. *Gottlob Frege*, London and New York: Routledge, 1980. P. 122.

²⁵ Frege, G. *The Foundations of Arithmetic* (transl. Austin, J. L.), New York: Harper&Brothers, 1953. P. 68.

²⁶ *Ibid.* P. 72.

²⁷ Frege, G. “Function and Concept” // *Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege* (ed. Geach, P., Black, M.). Oxford: Basil Blackwell, 1960. P. 22.

matemātisks instruments, kura izgudrošana un popularizēšana piedēvējama G. Kantoram (*Cantor*), kamēr jēdzieni vai koncepti tradicionāli parādās filosofiskā kontekstā; kopās pieļauj ne tikai aprakstus pēc raksturīgās pazīmes, bet arī vienkārši uzskaitot tās elementus²⁸, kas nebūtu attiecināms uz jēdzieniem; kopu teorija paredz īpašu algebru²⁹, kas ļauj ar tām veikt dažādas primitīvas vai avancētas matemātiskas darbības (piemēram, kartēzisko reizinājumu), kamēr koncepti jeb jēdzieni netiek saistīti ar matemātiskiem paņēmieniem.

Frēges izejas pozīcija ceļā pie jēdziena ir matemātiskā funkcija.³⁰ Tiesa, arī funkciju Frēge nedefinē eksplīcīti, taču šoreiz tas neizriet no paša jēdziena nedefinējamības vai primaritātes. Sluga piesauc L. Eilera (*Leonhard Euler*) funkcijas definīciju: funkcija ir “analītisks izteikums, kas ir konstruēts īpašā veidā no mainīgā lieluma un nemainīgiem skaitļiem vai lielumiem”.³¹ Klasiski matemātiskās funkcijas piemēri būtu “ $2x+4$ ”, “ $x^2(4x-8)$ ” u.tml. Frēges traktējumā funkcijas galvenā īpašība ir tās nepiesātinātība. Viņš skaidro, ka funkcija pati par sevi ir nepabeigta, un šo pabeigtību iegūst vien savienojumā ar argumentu.³² Ja x jebkurā no iepriekš minētajām funkcijām aizstāj ar konkrētu skaitli, ir iespējams noskaidrot funkcijas vērtību, savukārt šī vērtība atšķirsies līdz ar izmaiņām argumentā. Arguments, atšķirībā no funkcijas, ir pabeigta un patstāvīga vienība, tas ir piesātināts pats par sevi bez jebkā cita.³³ Vērtīgu ieskatu funkcijas un objekta saspēlē sniedz filosofs G. Karijs (*Gregory Currie*). Viņš skaidro, ka process, kurā nepilnīga entitāte – funkcija – tiek papildināta ar objektu, kļūstot pabeigta, rezultējas jaunā objektā (jo viss, kas ir pabeigts un patstāvīgs, ir objekts). Līdz ar to funkcija iespējo formālu virzīšanos no viena objekta pie cita. Karijs arī norāda uz kādu Frēges metaforu, kas palīdz izgaismot funkcijas piesātināšanas aktu, proti, funkcija ir kā mētelis, kas pats nevar nostāvēt, tam jāapvienojas ar pakaramo vai cilvēku.³⁴

Jēdziens ir kas ļoti līdzīgs matemātiskajai funkcijai, tos būtiski izšķir tikai viena īpašība: “(..) jēdziens ir funkcija, kuras vērtība vienmēr ir patiesuma vērtība.”³⁵ Lai to paskaidrotu, der aplūkot divus matemātiskus izteikumus:

(a) $x+4$

(b) $x+4=6$

²⁸ Cīrulis, J. *Matemātiskā loģika un kopu teorija*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007., 161. lpp.

²⁹ *Ibid.* 167. lpp.

³⁰ Frege, G. “Function and Concept” // *Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege* (ed. Geach, P., Black, M.). Oxford: Basil Blackwell, 1960. P. 21.

³¹ Sluga 85

³² Frege, G. *Op. cit.* P. 24.

³³ *Ibid.* P. 25.

³⁴ Currie, G. *Frege: an Introduction to his Philosophy*, New Jersey: Barnes&Noble Books, 1982. P. 63.; Frege, G. “Negation” // *Frege Reader* (ed. Beaney, M.), Blackwell, 1997. P. 361

³⁵ “Function and Concept” // *Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege* (ed. Geach, P., Black, M.). Oxford: Basil Blackwell, 1960. P. 30.

Piemērs (a) attēlo funkciju – matemātisku izteiksmi. Matemātiskās izteiksmes neietver vienādības vai nevienādības zīmes, proti, neietver kādu skaitļu samērošanu vai salīdzināšanu. Šīs izteiksmes atrisināšana paredz pārveidojumu no izteiksmes uz vienādojumu, kurā tiek salīdzinātas abas vienādojuma puses, gluži tā, kā tas notiek (b) piemērā. Frēge apgalvotu, ka funkcija (a) apvienojumā ar kādu argumentu, kas stātos x vietā, būtu izteiksme, kas apzīmē kādu vērtību, piemēram, ‘6’.³⁶ Savukārt funkcija (b) apvienojumā ar argumentu rezultējas cita veida vērtībā – patiesuma vērtībā. Proti, funkcijas, kas ietver zīmes “=”, “<”, “≤”, “>” vai “≥” var pārstāvēt tikai divas lietas, kuras Frēge nodēvē par Patieso un Aplamo³⁷; tādas funkcijas kā (b) nevar pārstāvēt skaitļus, tās var tikai apgalvot, ka, piemēram, ‘2+4’ vērtība ir tāda pati kā ‘6’ vērtība. Tātad, jēdzieni jeb koncepti ir tādas funkcijas, kuru vērtība ir patiesuma vērtība, proti, tādas funkcijas, kas pēc savas formas atbilst piemēram (b), nevis (a).

Pēc šīs domu līnijas ir skaidrs, ka jēdziens ir noteikta veida funkcija. Tomēr ar to vēl nav izsmelti visi jautājumi, kurus varētu uzdot jēdziena skaidrošanā; tikpat būtiski ir saprast, kā skaidrojama pāreja no funkcijas matemātiskās dabas uz jēdziena izteikti valodisko raksturu. Frēge nesniedz izsmeļošu paskaidrojumu šai atšķirībai starp abu terminu lietojumiem, tāpēc var pieņemt, ka viņam ir jau kādi iepriekšēji pieņēmumi par to, kas atšķir funkciju no jēdziena, un ka viņš vismaz daļēji izvēlas pieturēties pie ierastā šo vārdu lietojuma. Centrālais apgalvojums, ko Frēge piedāvā, uzrādot pāreju no funkcijām pie jēdzieniem, ir sekojošs: “Mēs neapstāsimies pie vienādībām un nevienādībām. Vienādības lingvistiskā forma ir apgalvojums. Apgalvojums ietver (vai vismaz šķiet ietveram) domu kā tā jēgu un šī doma ir vai nu patiesa, vai aplama; t. i., tam ir vispārēja patiesuma vērtība, kas jāskata kā teikuma nozīme jeb reference, gluži tāpat kā skaitlis 4 ir izteiksmes “2+2” nozīme vai Londona ir izteiksmes “Anglijas galvaspilsēta” nozīme.”³⁸ Vienādību un apgalvojumu saista patiesuma vērtība, un, balstoties uz šo pazīmi, Frēge konstruē analogiju starp matemātisku vienādību un deklaratīvu teikumu. Lai gan šī varētu būt primitīva un dažviet daļēji neprecīza klasifikācija, apakšnodaļas noslēgumā piedāvāju aplūkot Frēges centrālos filosofiskos jēdzienus pa pāriem kā savstarpējus ekvivalentus, kas pārstāv vienu un to pašu ideju gan matemātikā, gan valodā:

---

³⁶ **Frege, G.** “Function and Concept” // *Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege* (ed. **Geach, P., Black, M.**). Oxford: Basil Blackwell, 1960. P. 22.

³⁷ *Ibid.* P. 28.

³⁸ *Ibid.* P. 31.

vienādība vai nevienādība	apgalvojošs (deklaratīvs) teikums
funkcija	jēdziens
arguments vai vērtība	objekts ³⁹

2.1.3. Objekta un jēdziena attiecības: valodiskie aspekti

Pēc funkcijas un koncepta nojēgumu ieskicēšanas var kontekstualizēt “objektu” Frēges filosofijā. Viens no vienkāršākajiem objekta skaidrojumiem ir tekstā “Funkcija un jēdziens” (*Funktion und Begriff*). Objekts ir kaut kas, kas ir pieļaujams kā arguments funkcijai vai konceptam.⁴⁰ Ar objektu šeit var saprast dažādu veidu lietas, sākot ar fiziskiem objektiem un beidzot ar skaitļiem, funkciju vērtībām vai patiesuma vērtībām. Piemēram, objekts ir skaitlis 2 izteiksmē 2^2 (divi kvadrātā), t. i., 2 ir arguments, kas izpilda kāpināšanas kvadrātā funkciju. Šīs funkcijas vērtība – skaitlis 4 – arī ir objekts, ko var izmantot par argumentu kādai citai funkcijai utt. Tā kā izteiksme “ $2^2 = 4$ ” ir analizējama tādā pašā veidā (t. i., “=” var uztvert kā funkciju, bet “ 2^2 ” un “4” kā tās argumentus), tai ir noteikta vērtība – patiesuma vērtība. Frēge raksta, ka “ $2^2 = 4$ ” apzīmē Patieso gluži tāpat kā “ 2^2 ” apzīmē 4.⁴¹ Patiesuma vērtība arī ir objekts, kas var kalpot par argumentu patiesuma funkcijās.

Funkcijas/argumenta analīzi Frēge attiecina arī uz valodu. Objekts ir singulāra lieta, kas ir skaidri izceļama starp citām lietām, piešķirot tai nosaukumu. Tā kā objektus valodā pārstāv nosaukumi, ir vērts pievērsties šīm reprezentācijas attiecībām. Ir iespējams izšķirt divu veidu nosaukumus: pirmais no tiem atbilstu tam, ko ar “nosaukumu” saprot ikdienas valodā, proti, tādi apzīmējumi kā “Rīga”, “Francija”, “Venera”, “Jānis Pliekšāns”. Otrais nosaukuma veids izšķirams, pateicoties īpašam indikatoram, kas atklājas valodas lietojumā, turklāt dažas valodas nemaz neļauj ieraudzīt šo pazīmi. Proti, runa ir par noteiktajiem artikuliem.⁴² Izteikumi, kurus vācu valodā ievada noteiktie artikuli, Frēges sistēmā arī tiek dēvēti par nosaukumiem, piemēram, vācu impērijas galvaspilsēta (*die Hauptstadt des Deutschen Reichs*⁴³). Tiesa, objekta un nosaukuma attiecībās var konstatēt problēmu. R. Mendelsons (*Richard Mendelsohn*) ir viens no tiem autoriem, kas uzrāda neskaidrību nosaukuma un objekta savstarpējās primaritātes

³⁹ Lai gan Frēge semantiskas dabas pārdomās parasti runā par objektiem un gana reti par argumentiem, apzīmējumi “objekts” un “arguments” ir izmantojami abos kontekstos. Šie apzīmējumi nav precīzi ekvivalenti, jo arguments drīzāk apzīmē lomu funkcijā, kamēr objekts apzīmē entitātes, kas pilda argumenta lomu, tipu.

⁴⁰ Frege, G. *Op. cit.* P.31.

⁴¹ *Ibid.* P. 28.-29.

⁴² Vācu valodā - *Der, das, die*; angļu valodā - *the*.

⁴³ Angliski: *the capital of the German Empire* (FC 31).

sakarā. Frēge uztur nostāju, ka nosaukums ir jebkas, kas nosauc objektu; tajā pašā laikā viņš rada iespaidu, ka valoda ir realitātes atveidojums un tiktāl objekts ir primārs.⁴⁴

Frēge pieļauj vēl vienkāršāku objekta skaidrojumu par iepriekšējā rindkopā minēto objektu kā funkcijas argumentu: “Objekts ir jebkas, kas nav funkcija, un kā izteiksme neietver tukšas vietas.”⁴⁵ Šķiet, Frēge pieņem, ka visas iespējamās entitātes ir domājamās kā vai nu funkcijas, vai objekti.⁴⁶ Šeit jāatceras, ka funkciju raksturo pazīme, ka viena tās daļa, t. i., arguments, ir mainīga (parasti formāli apzīmēta ar “x”). Funkcijas nepiesātinātība paredz to, ka tā var kļūt par pabeigtu vienību, ja tās mainīgajā vietā tiek ievietots kaut kas nemainīgs un pilnīgs – objekts. Objekta lomu funkcijas pabeigšanā var arī izteikt citādi, funkcijas vietā ņemot jēdzienu. Proti, objekts ir tas, par ko tiek teikts jeb apgalvots jēdziens un ko nevar teikt (predicēt) par kaut ko citu. Lai uzrādītu veidu, kā Frēge iecer objekta un jēdziena atpazīšanu apgalvojumos, piedāvāšu dažus piemērus dabiskajā valodā:

- (a) “Jānis Pliekšāns ir latviešu literāts”
- (b) “Glāze uz mana naktsskapīša ir veidota no stikla”
- (c) “Berlīne ir lielāka par Daugavpili”

Visos trīs teikumos ir pasvītroti nosaukumi, kas pārstāv objektus. Kā redzams, teikumu (a) un (c) objektus pārstāvošie nosaukumi atbilst klasiskajai “nosaukuma” izpratnei. Savukārt (b) objektu pārstāv salikts nosaukums. Salikti nosaukumi izgaismo Frēges nozīmes teorijas vājāko punktu. Teikumā (b) ietvertais jēdziens “būt veidotam no stikla” atbilst iepriekš atrunātajām nepabeigtības un predicējamības pazīmēm; zem jēdziena “būt veidotam no stikla” krīt liels daudzums dažādu objektu. Savukārt nosaukums “glāze uz mana naktsskapīša” rada vietu jautājumiem. Ja šis nosaukums tiktu attēlots kādā valodā, kas izmanto noteiktos artikus, piemēram, angļu vai vācu⁴⁷, tad tas *prima facie* atbilstu Frēges nosaukuma un tāvad arī objekta nosacījumiem. Tomēr tas, vai “glāze uz mana naktsskapīša” ir īsts nosaukums, ir atkarīgs no tā, vai uz mana naktsskapīša ir tikai viena glāze. Ja tā tiešām ir, tad ar šādu denotējošo frāzi ir izdevies skaidri norādīt, par kādu objektu ir runa; taču, ja uz mana naktsskapīša ir vairākas glāzes, tad “glāze uz mana naktsskapīša” nav jēdzīgs nosaukums. Tas gan nav arī jēdziens, jo

---

⁴⁴ Mendelsohn, R. L. *The Philosophy of Gottlob Frege*, New York: Cambridge University Press, 2010. P. 65.

⁴⁵ Frege, G. *Op. cit.* 32.

⁴⁶ Kāds varētu iebilst, ka valodā parādās citi elementi, ne tikai priekšmets, par ko tiek kaut kas teikts, un izteicējs, kas tiek teikts par priekšmetu. Tomēr jebkuru teikumu ir iespējams reducēt uz tieši šādu iedalījumu. Dažādie saikļi, papildinātāji un apzīmētāji parādās kā nosaukumu vai funkciju daļas. Pie līdzīga secinājuma nonāk arī Mendelsohn *Op. cit.* P. 66., raksturojot šo nošķirumu kā izsmeļošu.

⁴⁷ ang. “The glass on my nightstand”; vāc. “Das Glas auf meinem Nachttisch”.

tā lingvistiskā forma ir piemērota objekta nosaukumam, tomēr tas nav funkcionāls nosaukums, jo tā denotāts nav noteikts objekts, kā to paredz Frēge.⁴⁸

Šai sakarā jāpiemin problēma, ko izceļ tādi nosaukumi, kā piemērā (b). Proti, vai tas, kas vienā kontekstā ir objekta nosaukums, citā kontekstā nevar būt jēdziens? Šajā gadījumā “Glāze uz mana naktsskapīša” ir objekta nosaukums, taču varētu domāt, ka, ja uz mana naktsskapīša atrastos vairākas glāzes, tad tās visas kristu zem jēdziena “būt glāzei uz mana naktsskapīša”. Līdz ar to jāvaicā - vai vienas un tas pašas vienības var būt gan objekti, gan jēdzieni?

Šis ir jautājums, kam Frēge pievēršas tekstā “Par jēdzienu un objektu” (*Über Begriff und Gegenstand*). Frēge uzstāj, ka objekts var būt tikai objekts un jēdziens – tikai jēdziens⁴⁹; objekts nevar būt predikatīvs, kamēr jēdziens nepieciešami ir predikatīvs.⁵⁰ Tomēr šajā tekstā tiek arī veiktas pāris atrunas, kuras konspektīvi uzrādīšu. Pirmkārt, nosaukumi nevar būt predikāti paši par sevi, taču tie var būt predikāta daļas (Frēges piemērs: “Venera” nevar būt predikāts, taču var piedalīties predikātā “būt Venerai”).⁵¹ Otrkārt, jēdzieni var tikt pakārtotie citiem jēdzieniem.⁵² Tā kā zem jēdziena krīt objekti, tad varētu domāt, ka daži jēdzieni kļūst par objektiem attiecībā pret otrās pakāpes jēdzieniem⁵³, tomēr Frēge to noliedz.⁵⁴

Stingrais nošķīrums starp objektu un jēdzienu balsta apgalvojumu, ka patiesums nevar vienā un tajā pašā noteiksmē būt gan objekts, gan jēdziens. Kā tas tālāk tiks parādīts, tas nenozīmē, ka patiesums nevar būt daļa no jēdziena kā objekts. Objekta un jēdziena attiecības parāda, ka Frēges patiesuma koncepcijā Patiesais ir neatkarīga un pabeigta vienība, kas var būt loģisks produkts funkcijās, kuras tiek piesātinātas ar objektiem.

2.2. Patiesības hipostazēšana

Pirmā no divām izceltajām Frēges patiesības koncepcijām paredz: patiesiem teikumiem ir patiesuma vērtība, ko Frēge dēvē par Patieso, gluži tāpat kā aplamajiem teikumiem ir

---

⁴⁸ **Frege, G.** “On Sense and Reference” // *Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege* (ed. **Geach, P., Black, M.**). Oxford: Basil Blackwell, 1960. P. 57.

⁴⁹ Lai gan Frēge tiešām to apgalvo, šī tēze noved pie neintuitīviem secinājumiem, kuri apkopojoshi sekundārajā literatūrā tiek izskatīti sakarā ar zirga jēdziena (*the concept horse*) problēmu. Noteikto artikulu lietojums paredz, ka nosaukums “jēdziens “zirgs”” apzīmē objektu, nevis jēdzienu “zirgs”. Darbā netiks izskatīti pārspriedumi par šo plaši apspriesto jautājumu.

⁵⁰ **Frege, G.** “On Concept and Object” // *Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege* (ed. **Geach, P., Black, M.**). Oxford: Basil Blackwell, 1960. P. 43.

⁵¹ *Ibid.* P. 44.

⁵² *Ibid.* P. 45.

⁵³ Attiecības starp objektu un pirmās pakāpes jēdzienu nav ekvivalentas attiecībām starp pirmās pakāpes jēdzienu un otrās pakāpes jēdzienu.

⁵⁴ *Ibid.* P. 50.

patiesuma vērtība, ko Frēge dēvē par Aplamo. Apgalvojošo teikumu attiecības ar Patieso un Aplamo ir šķietami ekvivalentas tām attiecībām, kas pastāv starp jebkuru nosaukumu un tā denotēto objektu, piemēram, nosaukumu “Rīga” un tā denotēto objektu – Latvijas galvaspilsētu.

Šāda patiesības koncepcija ir neparasta un unikāla vairākos aspektos.

Pirmkārt, Patiesais un Aplamais kā objekti ir līdz galam nepaskaidrotas entitātes un izraisa neskaidrības Frēges ontoloģijas sakarā, piemēram, vai un kādas īpašības atšķir šos divus objektus no a) fiziskiem objektiem; b) skaitļiem.

Otrkārt, šī patiesības koncepcija paredz dīvainas sekas, proti, ka visi iedomājamie apgalvojošie teikumi denotē vienu no divām lietām – Patieso vai Aplamo. Šāds secinājums intuitīvi šķiet ārkārtīgi neparasts.

Treškārt, paturot prātā šīs pieejas kontrastu ar klasiskajām patiesības izpratnēm, kas dažādās iterācijās pieņem patiesumu kā specifisku īpašību, ir pamatoti vaicāt, kāds ir šīs patiesības hipostazēšanas pamatojums. Uzskatu, ka cenšoties rast atbildi uz trešo no šiem apsvērumiem, var nonākt pie vērtīgām atziņām arī pārējo divu sakarā.

Patiesības hipostazēšana ir Frēges slavenās koncepcijas iznākums, taču pirms Patiesā kā objekta aplūkošanas ir jārunā par patiesuma vērtībām un to nodēvēšanu pār objektiem.

2.2.1. Vindelbanda patiesības vērtība

Lai gan Frēgem var piedēvēt “patiesuma vērtību” ieviešanu un popularizēšanu loģikā un tālākajā analītiskajā tradīcijā, viņš nav pirmais, kas filosofiskā kontekstā raksta par patiesību kā vērtību. 1881. gadā dienvidrietumu neokantisma skolas pārstāvis Vilhelms Vindelbands to lieto tekstā “Kas ir filosofija?” (*Was ist Philosophie?*).⁵⁵ Tomēr Vindelbanda jaunieviešums netika iecerēts tādā lietojumā, kā tas atklājās 20. gadsimta loģikas sistēmās. Lai uzrādītu šī termina ieviešanas nolūku un Frēges saskarsmi ar to, nepieciešams ieskicēt 19. gadsimta izskaņas neokantisma kontekstu.

19. gadsimta otrās puses neokantisma strāvojums parasti tiek aprakstīts, pieminot divas galvenās tradīcijas, kas pievērsās Kanta kritiskās filosofijas pētniecībai. Tās bija 1) Marburgas skola un 2) Bādenes jeb Dienvidrietumu skola. Vilhelms Vindelbands bija viens no prominentākajiem Dienvidrietumu skolas pārstāvjiem. Šī neokantisma tradīcija bija nošķirama no citiem strāvojumiem ar saviem centieniem radīt īpašu vērtību sistēmu Kanta filosofiskā instrumentārijā ietvaros. Šī sistēma – aksioloģija – paredz, ka ir specifiskas vērtības, uz kurām

---

⁵⁵ **Windelband, W.** “Was ist Philosophie?” // *Präludien: Aufsätze und Reden zur Philosophie und ihrer Geschichte*, Tübingen, 1915., S. 32.

visiem subjektiem ir jātiecas. No šīm vērtībām iespējams atvasināt aksiomas, kas nosaka nepieciešamo subjektu rīcību, lai tuvotos postulētajām vērtībām.⁵⁶ Tieši šādā kontekstā Vindelbands postulē ideju par patiesības vērtību (*Warheitswert*), proti, runa ir nevis par loģiku, bet par patiesību kā ētisku ideālu. G. Gabriels Frēges domā saskata ne tikai acīmredzamo jaunās terminoloģijas pārņemšanu, bet arī piekrišanu Vindelbanda teleoloģiskajam uzstādījumam, kas paredz, ka domāšanas noteikumi ir jāizstrādā kā instruments mērķa – patiesības – sasniegšanai.⁵⁷ Par apstiprinājumu kalpo arī “Domas” ievadvārdi, kuros tiek pieteiktais ekvivalentas attiecības starp ‘skaisto’ un estētiku, ‘labo’ un ētiku, un ‘patieso’ un loģiku.⁵⁸

Tātad Frēge pieņem gan Vindelbanda sākotnējo ideju par patiesību kā augstāku vērtību, kurai pakārtoti ir jāskaidro domāšanas likumi (loģika)⁵⁹, gan “patiesības vērtības” terminu. Par šo otro Vindelbanda filosofijas ietekmes daļu veicamas pāris atrunas. Pirmkārt, Vindelbands kā vērtību izvirza tikai patiesību, turpretī Frēges darbos un tālākajā analītiskajā filosofijā līdzās patiesajam kā vērtībai līdzvērtīgi parādās arī aplamais. Šo abu vērtību tandēms tiek apzīmēts kā “patiesuma vērtības”. Nav grūti saprast, kāpēc Vindelbands postulēja tikai patiesību kā vērtību; apgalvot, ka aplamais ir vērtība, kuras sasniegšanai jāpakārto ētiskās normas, būtu absurdi. Tāpat kā vērtības lomu ieņem tikai skaistais un labais, nevis arī neglītāis un sliktais vai nekrietnais, tā aplamajam nav vietas starp aksioloģijas vērtībām.

Otrkārt, jāpievēršas veidam, kā Vindelbanda “patiesības vērtības” jēdzienu Frēge iekļauj savā loģiskajā sistēmā. “Vērtībai” Frēges darbos piemīt matemātiska nozīme jau ilgi pirms iepazīšanās ar Vindelbanda terminoloģiju. Ar to Frēge apzīmē to objektu, kas atklājas funkcijas un argumenta savienojumā. Tā, piemēram, funkcijas “ $x+4$ ” vērtība pie argumenta “5” ir “9”. “Patiesuma vērtības” jēdziens var attiecīgi tikt domāts kā specifiska vērtības instance, proti, šeit vērtība ir apgalvojuma produkts, t. i., jēdzienvārda kā funkcijas no vienas puses un īpašvārda vai saistītā mainīgā kā argumenta no otras puses apvienojuma iznākums. Ja visas funkcijas kopā ar argumentu pārstāv vērtību, kas var būt jebkurš objekts, tad apgalvojums, ka noteikta funkcija ar argumentu pārstāv patiesuma vērtību, nozīmē, ka šī funkcija pēc “piesātināšanas” pārstāvēs vienu no diviem objektiem – Patieso vai Aplamo.⁶⁰ Piemēram, funkcija “būt pilsētai”, tiekot piesātināta ar objektu “Rīga”, denotē Patieso.

⁵⁶ Heis, Jeremy, "Neo-Kantianism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/neo-kantianism/>>.

⁵⁷ Gabriel, G. "Frege. Lotze and the Continental Roots of Early Analytic Philosophy" // *From Frege to Wittgenstein: Perspectives on Early Analytic Philosophy*. (ed. Reck, E.), New York: Oxford University Press, 2002. P. 48.

⁵⁸ sk. 1.3. Arī Gabriels uzrāda šos ievadvārdus kā spēcīgu apstiprinājumu Vindelbanda ietekmei uz Frēges filosofiju. (Gabriel G. "Frege als Neukantianer" // *Kant-Studien*, Vol. 77., 1986. S. 93.)

⁵⁹ Frege, G. "Thought" // *Frege Reader* (ed. M. Beaney), Blackwell, 1997. P. 325.

⁶⁰ Gabriels nonāk pie līdzīga secinājuma tekstā Gabriel G. "Fregean connection: Bedeutung, Value and Truth-Value" // *The Philosophical Quarterly*, Vol 34., No. 136., Oxford University Press, 1984. P. 372.-376.

2.2.2. Patiesuma vērtību hipostazēšanas pamatojums

Viedokļi par Frēges iemeslu hipostazēt patiesuma vērtības dalās, tomēr ir rodams konsenss par to, ka ideja, ka patiesuma vērtības ir divi īpaši objekti, ir secinājums vai atvedinājums no citām Frēges nostādnēm, nevis sākotnējs postulāts. Filozofs T. Bērdžs (*Tyler Burge*) piedāvā izcelt četras būtiskas tēzes, kas spēlē lomu patiesuma vērtību hipostazēšanā:

- (a) Teikumiem ir references jeb nozīmes (*Bedeutungen*);
- (b) Teikuma nozīme ir tā patiesuma vērtība;
- (c) Teikumi pieder tam pašam loģiskajam tipam, pie kā pieder singulāri nosaukumi;
- (d) Teikuma nozīme ir objekts.⁶¹

Starp šīm tēzēm ir dažādas savstarpējās attiecības. Tēzes (b) un (d) nostiprina ideju par patiesuma vērtībām kā objektiem - ja teikuma nozīme ir patiesuma vērtība (b) un teikuma nozīme ir objekts (d), tad var secināt, ka patiesuma vērtība ir objekts. Savukārt tēzes (a) un (c) ļauj nonākt pie tēzēm (b) un (d). Primārā no šīm tēzēm ir (c); ja pieņem, ka teikumi pārstāv to pašu loģisko tipu, ko singulārie nosaukumi, tad tēze (a) kopā ar papildinājumu, ka īpašvārdi apzīmē objektus, ļauj secināt vai vismaz ticami pieņemt, ka arī teikumi apzīmē objektus.

Alternatīvu (taču ne nesavienojamu) domas līniju, kas noveda Frēgi pie secinājuma par patiesuma vērtībām kā objektiem, piedāvā R. Mendelsons (*Richard Mendelsohn*)⁶², parafrāzējot A. Čērča (*Alonzo Church*) sniegto Frēges argumenta rekonstrukciju⁶³. Proti, ja patiesā teikumā “Sers Valters Skots ir “Vāverlija” autors” aizvieto nosaukumu “Vāverlija” autors” ar citu nosaukumu, kas pārstāv to pašu objektu, – “cilvēks, kurš sarakstīja 29 “Vāverlija” stāstus”, tad var nonākt pie jauna teikuma “Sers Valters Skots ir cilvēks, kurš sarakstīja 29 “Vāverlija” stāstus”. Lai gan viena izteiksme ir aizstāta ar citu, abi teikumi saglabā vienu un to pašu nozīmi. Tālāk Čērčs piedāvā jauno teikumu parafrāzēt šādi: “Skaitlis, kas izsaka to, cik “Vāverlija” stāstus sarakstīja Sers Valters Skots, ir 29”. Šis teikums, apgalvo Čērčs, ir teju sinonīmisks ar iepriekšējo un saglabā to pašu referenci. Var veikt vēl pēdējo soli – aizvietot teikuma pirmo daļu –, nonākot pie sekojoša apgalvojuma: “Skaitlis, kas izsaka to, cik Jūtas štatā ir novadu, ir 29.” Teikuma jēga, pakļauta vairākām pārmaiņām, ir pilnīgi mainījusies, taču nevienā brīdī teikums nav kļuvis aplams. Pēc Čērča domām, šāda veida

⁶¹ **Burge, T.** *Truth, Thoughts, Reason. Essays on Frege*, New York: Oxford University Press, 2005. P.85.

⁶² **Mendelsohn, R. L.** *Op. cit.* P. 126.

⁶³ **Church, A.** *Introduction to Mathematical Logic*, Princeton: Princeton University Press, 1956. P. 25.

piemēri, kur pakāpeniski tiek mainītas teikuma daļas, saglabājot tā nozīmi, liek secināt, ka tas, kas transformācijās paliek nemainīgs, ir patiesuma vērtība. Tātad visiem patiesiem teikumiem ir viena un tā pati nozīme. Līdzīgas transformācijas var veikt ar aplamiem teikumiem un nonākt pie tāda paša secinājuma, proti, arī visiem aplamiem teikumiem ir viena un tā pati reference jeb nozīme.

Čerča arguments uzrāda Patiesā identificēšanu kā nemainīgo visos patiesajos teikumos, tomēr viņa arguments ir skaidrojošs tikai daļēji, jo tas neizceļ jēgas un nozīmes nošķiruma lomu patiesuma vērtību hipostazēšanā. Tikai tāpēc, ka teikuma informatīvo aspektu jeb domu ir iespējams nošķirt no tā nozīmes, var runāt par patiesuma vērtību kā nozīmi.

Alternatīvs skatījums uz patiesuma hipostazēšanu ir rodams Gabriela un M. Ruffino (*Marco Ruffino*) darbos. Šie domātāji uzskata, ka galvenais iemesls atzīt patiesuma vērtības par objektiem bija Frēges pieņēmumi par identitāti. Ruffino raksta: "Identitātes zīme, atrodoties starp teikumiem, norāda uz materiālu ekvivalenci. "S₁ = S₂" nozīmē, ka "S₁" un "S₂" denotē vienu un to pašu objektu (patiesuma vērtību)."⁶⁴ Ja materiālā ekvivalence atgadītos starp diviem parastu objektu nosaukumiem, tas nozīmētu, ka runa ir par vienu un to pašu objektu. Identitāte, kas paredz materiālo ekvivalenci, starp apgalvojošiem teikumiem arī uzrāda objektu sakritību. Gabriels raksta: "[Š]ķiet, ka Frēges identitātes teorija piespieda tā darīt [apgalvot, ka teikuma nozīme ir objekts]."⁶⁵ Kā norāda Gabriels, Frēge apgalvoja, ka identitātes iedibināšana starp apgalvojumiem implicē, ka šo teikumu patiesumu vērtībām ir jābūt to nozīmēm. Gabriels atzīst, ka šāds atvedinājums, ka patiesuma vērtības ir objekti, varētu būt problemātisks, taču traktē to tikai kā blakusproduktu secinājumam, ka teikuma nozīmes ir patiesuma vērtības.⁶⁶

2.3. Patiesība kā objekts: skaidrojuma nepilnības

Koncepcija par patiesuma vērtībām kā objektiem tiek formulēta 1891.–1892. gadā, tomēr attiecīgajos tekstos Frēge atzīst, ka šī ideja varētu šķist dīvaina un pat drīzāk atgādināt kādu vārdu spēli.⁶⁷ Par spīti tam, cik revolucionāra ir Frēges patiesības koncepcija salīdzinājumā ar klasisko izpratni par patiesību kā teikuma īpašību, paskaidrojumi par šo teoriju

---

⁶⁴ **Ruffino, M.** "Warheit als Wert und als Gegenstand" // *Das Wahre un das Falsche*, Hildesheim: Olms, 2003. S. 209.

⁶⁵ **Gabriel G.** "Fregean connection: Bedeutung, Value and Truth-Value" // *The Philosophical Quarterly*, Vol 34., No. 136., Oxford University Press, 1984. P. 375.

⁶⁶ *Ibid.* P. 376.

⁶⁷ **Frege, G.** "On Sense and Reference" // *Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege* (ed. **Geach, P., Black, M.**). Oxford: Basil Blackwell, 1960. P. 64.

ir visai skopi. Aplūkojot visas tekstvietas, kurās tiek izvirzīti apgalvojumi par Patieso un Aplamo, neatbildēti paliek vismaz divi ietilpīgi jautājumi. Pirmais no tiem ir saistīts par patiesības izpratni kā predikātu. Frēge nepiedāvā izsmeļošus un pārlicinošus argumentus par labu predikatīvās patiesības noteiksmes atmešanai. 19. gadsimta pēdējā desmitgadē viņš piedāvā nestandarta patiesības koncepciju, nebūdams norādījis uz ierastās patiesības noteiksmes nepilnībām, kas to padarītu nepieņemamu. Jautājums par Frēges pārdomām par patiesību kā predikātu tiks aplūkots nākamajā nodaļā.

Otrs būtiskais problēmu kopums Patiesā un Aplamā sakarā skar Frēges ontoloģiskos pieņēmumus. Apgalvojot, ka visi asertoriskie teikumi denotē vienu no diviem objektiem – Patieso vai Aplamo –, Frēge, iespējams, uzņemas īpašas ontoloģiskas saistības. Lai gan tas netiek atrunāts eksplicīti, Patiesas un Aplamais šķiet cita veida objekti nekā, piemēram, nosaukumu “Rīga” vai “Egils Levits” denotāti. Patiesais un Aplamais nav sastopami fiziskajā pasaulē, tomēr tos denotē teikumi, kuri sastāv no predikātiem un nosaukumiem, kas nosauc konkrētus objektus un funkcijas. Frēges ontoloģisko skaidrojumu iztrūkums atstāj daudz vietas spekulācijām par Frēges loģiski-semantiskās sistēmas metafiziskajām implikācijām.

2.3.1. Damita un Slugas interpretācijas

Jautājums par to, vai Frēges sistēmai ir ontoloģiskas implikācijas un kādas tās ir, ir daļa no plašāka problēmu loka, kas skar veidu, kā var lasīt Frēges filosofiju. Šī problēmu loka šķetināšana Frēges komentētāju tradīcijā savu kulmināciju sasniedz vairākus gadus ilgās un sīvās debatēs starp diviem no Frēges izcilākajiem komentētājiem: Hansu Slugu un Maiklu Damitu. Abu filosofu pārstāvēto pozīciju ieskicēšana vienlaikus uzrādīs gan Frēges sistēmas un, tostarp, patiesības koncepcijas nepilnības, gan divus veidus, kā lasīt un saprast Frēgi.

Abu filosofu konflikta sākums ir rodams Sluga 1975. gada kritiskajā rakstā par Damita slaveno darbu “Frēge. Valodas filosofija”. Sluga kritizē Damita izvēli neievietot Frēges filosofiju vēsturiskā kontekstā, tā pieturoties pie analītiskās tradīcijas anti-vēsturiskajām tendencēm. Sluga norāda, ka Frēges filosofijas izklāsts nav iespējams, nepievēršoties Leibnica, Kanta, Eilera, Bolcano, Kantora un citu veikumiem.⁶⁸ Savukārt tekstvietās, kurās Damits tomēr pievēršas Frēges laikabiedru un priekšteču koncepcijām, Sluga saskata problēmas. Viens no Damita apalvojumiem uztur spēkā ideju, ka Frēges loģikas izstrāde ir vēršanās pret ideālismu, kas ir cieši saistīts ar psiholoģismu (vienā no atbildes rakstiem Damits pieļauj, ka ideālisma un

---

⁶⁸ Sluga, H. “Frege and the rise of analytic philosophy” // *Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy*, Vol. 18., No. 4., London: Routledge, 1975. P. 476.

psihologisma saistīšana ir bijusi kļūdaina⁶⁹). Taču ja Frēge nav ideālists, tad viņam esot jābūt reālistam.⁷⁰

Sluga nepiekrīt Damita piedāvātajam raksturojumam par Frēges korpusu kā reālisma filosofiju. M. Rezniks (*Michael Resnik*), kurš ir veicis Damita un Slugas disputa aplūkojumu, pozīciju, ko Sluga piedēvē Frēgem, nodēvē par “objektīvu ideālismu racionālisma tradīcijā.”⁷¹ Tātad Sluga raksturo Frēgi kā ideālistu, kamēr Damits apgalvo, ka Frēge ir reālists. Abu diskusija ietver daudzus sarežģītus argumentus un komentārus par Frēges un Damita tekstvietām un to interpretāciju, tāpēc šeit nevaru to izsmeļoši rekonstruēt. Tā vietā jāpievēršas pašām sākotnējām pozīcijām jeb tam, ko nozīmē “reālisms” un “ideālisms”.

Damits savā atbildes rakstā Slugam nesniedz “reālisma” definīciju vai skaidrojumu, tomēr kas tāds ir rodams viņa rakstā ar tādu pašu nosaukumu. Damits raksta: “(..) reālisms ir semantiska tēze par to, kas patiesu apgalvojumu dotajā apgalvojumu klasē padara patiesu. minimums, ko reālisms paredz, ir tas, ka apgalvojumi dotajā klasē ir saistīti ar kādu realitāti, kas pastāv neatkarīgi no mūsu zināšanām par to, tādā veidā, ka šī realitāte padara katru apgalvojumu šajā klasē patiesu vai aplamu (..).”⁷² Piemērojot Damita izpratni par reālismu Frēges sistēmai, tas izpaužas kā semantiskās vienības atkarība no realitātes un to konstituējošiem objektiem. Damita reālisms daudz stingrākā nozīmē implicē visu to objektu, ko denotē nosaukumi, pastāvēšanu. Būtiski pieminēt, ka Damita reālisms vienādo abstraktus un parastos objektus: “Frēge uzskata, ka abstraktu objektu nosaukumiem ir nozīmes tādā pašā noteiksmē kā konkrētu objektu gadījumā (..).”⁷³ Sluga uzstāj, ka Damita reālisma lasījums “novieto ontoloģiskus apsvērumus Frēges domas centrā”, lai gan šķiet, ka Frēgem daudz svarīgāki liekas epistemoloģiskas dabas jautājumi par matemātikas patiesību.⁷⁴

Aplūkoto pozīciju sarežģītība neļauj viegli saskatīt, kāpēc reālisms paredz tik izteiktas ontoloģiskas saistības un abstraktu objektu pieņemšanu. Slugas “ideālisms”, kas balstās Frēges pozīciju vēsturiskā skaidrojumā, ir piesardzīgāks pret ontoloģiskām implikācijām. Veids, kā Sluga skaidro Frēges pieeju objektu un objektivitātes tēmai, ļauj izvairīties no tik spēcīgām ontoloģiskajām saistībām, kādas ietver Damita reālisms. Lai ieskicētu Slugas domu gājienu, īsi jāpievēršas H. Loces filosofijai.

---

⁶⁹ Dummett, M. “Frege as a Realist” // *Inquiry: An interdisciplinary Journal of Philosophy*, Vol. 19., No. 1-4, 1976. P. 456.

⁷⁰ Sluga H., *Op. cit.* P. 477.

⁷¹ Resnik, M. D. “Frege as Idealist and then Realist” // *Inquiry: An interdisciplinary Journal of Philosophy*, Vol. 22., No. 1-4, 1979. P. 350.

⁷² Dummett, M. “Realism” // *Synthese*, Vol 52., Boston: D. Reidel Publishing Co. P. 55.

⁷³ Dummett, M. *Frege: Philosophy of Language*, New York: Harper & Row, 1973. P. 499.

⁷⁴ Sluga, H. *Op. cit.* P. 477.

2.3.2. Slugas interpretācija: Loces validitātes risinājums

Vācu filosofs Hermans Loce ieņem būtisku lomu ne tikai Frēges intelektuālo ietekmju sarakstā, bet arī, kā pieļauj G. Gabriels, kontinentālās un analītiskās filosofijas savienošā.⁷⁵ Otrais no šiem apgalvojumiem šķiet patiesi tieši Frēges sakarā, kura ietekmes avotus sastāda neokantieši un racionālisti, bet kura idejām un teorijām sekoja analītiķi un loģiķi. Loces filosofisko korpusu raksturo gan saistība ar Kanta kritisko filosofiju, gan objektīvisma aizstāvība, gan epistemoloģiski pētījumi.

Loce darba “Loģika” (*Logik*)⁷⁶ trešās grāmatas otrajā nodaļā par savu uzdevumu izvirza Platona eidoloģijas aizstāvību pret Aristoteļa nepamatoto kritiku. Šo nepareizu skatījumu uz Platona eidosiem pauž apgalvojums, ka eidosi pastāv kā objekti stingrā pastāvēšanas nozīmē, t.i., tāpat kā pastāv, piemēram, cilvēki vai priekšmeti. Šī eidosu hipostazēšanas pārpratuma sakne, Locesprāt, ir grieķu valodas ierobežojumi. Platona teiktais par eidosiem liek noprast, ka tie pastāv inteligiblā telpā un tiktāl ir eksistējoši gluži kā jebkurš cits objekts.⁷⁷

Lai novērstu eidosu hipostazēšanu, Loce nonāk pie risinājuma, kas ir būtisks Slugas piedāvātajā skatījumā uz Frēgi. Loce pievēršas tam, kādā nozīmē kaut kas var būt vai nebūt. Loce runā nevis par eksistenci, bet gan par aktualitāti vai realitāti (*Wirklichkeit*). Aktualitāte neaprobežojas ar objektu pastāvēšanu. Loce uzskata, ka aktualitāte un objektivitāte ir piedēvējama četru tipu lietām. Izejot no tā, tiek atvedināti četri aktualitātes modi, kas attiecas uz četriem loģiskiem tipiem:

- 1) lietu aktualitāte;
- 2) notikumu aktualitāte;
- 3) relāciju aktualitāte;
- 4) propozīciju aktualitāte.⁷⁸

No šiem četriem *Wirklichkeit* veidiem Frēges sakarā ir būtiski izcelt ceturto, dēvētu par validitāti (*Geltung*). Validitātes jēdziens Loces skatījumā vienlaikus nodrošina propozīciju nesubstancionālo pastāvēšanu, un arī apgalvojumu (propozīciju) neatkarību no domāšanas kā subjektīva akta vai psiholoģiska procesa. Šādā veidā ir iespējams apgalvot, ka propozīciju saturī ir objektīvi, taču nepastāv kā objekti.

---

⁷⁵ **Gabriel, G.** “Frege, Lotze and the Continental Roots of Early Analytic Philosophy” // *From Frege to Wittgenstein: Perspectives on Early Analytic Philosophy*. (ed. **Reck, E.**), New York: Oxford University Press, 2002. P. 40.

⁷⁶ Loces darba nosaukums var būt maldinošs; Loces filosofiski vēsturiskajā kontekstā “loģikas” jēdziens bija daudz plašāks par loģikas disciplīnu mūsdienās. Ar “loģiku” Loce domā ko tādu, ko 20. un 21. gadsimta filosofi dēvētu par epistemoloģiju.

⁷⁷ **Lotze, R. H.** *Logic* (transl. **Bosanquet, B.**), Oxford: Clarendon Press, 1884. P. 443.

⁷⁸ *Ibid.* P. 440.

Frēge, lai gan ļoti selektīvi, bija iepazinies ar Loces idejām par loģiku.⁷⁹ Tāpat arī ir zināms, ka Frēge apmeklēja Loces lekcijas. Lai gan tas nav pietiekams pamatojums ielasīt Frēges filosofijā Loces idejas, tomēr Sluga aizstāv šīs ietekmes uzskatāmu klātbūtni vairākos Frēges sistēmas aspektos. Sluga raksta: “Šie apsvērumi par objektīvā⁸⁰ dabu atspoguļojas arī Frēges tekstos, tiesa, gan ne viņa pirmajā domas periodā.”⁸¹ Tas nozīmē, ka, lai gan objektivitāte Loces noteiksmē netika pielāgota *Begriffsschrift* nostādņēm⁸², tā parādījās tādos vidusposma darbos kā “Funkcija un jēdziens” un “Par jēgu un nozīmi”, t.i., darbos, kuros tika pieteikta ideja par patiesuma vērtībām kā diviem unikāliem objektiem.

Slugas piedāvātais epistemoloģiskās objektivitātes traktējums šķiet ticams, un Frēges korpusā ir rodamas tekstvietas, kas atbalsta šādu interpretāciju. Tā, piemēram, Frēge ir rakstījis, ka “objektīvais ir jānošķir no taustāmā, telpiskā, aktuālā” un ka “Zemeslodes ass vai Saules sistēmas masas centrs ir kas objektīvs, taču ne īstens tādā nozīmē, kā pati Zeme.”⁸³

Dodot priekšroku Slugas pieejai, nevis Damita reālismam, ir iespējams piedāvāt vismaz daļēju risinājumu jautājumam par patiesuma vērtību hipostazēšanas implikācijām. Patiesais un Aplamais nepastāv kā fiziski objekti, to aktualitātes noteiksme nav eksistence⁸⁴, bet gan validitāte, proti, patiesuma vērtības ir objektīvas tikai tiktāl, cik tās ir neatkarīgas no domāšanas, tām nav nepieciešams nesējs (kā tas ir ar priekšstatiem), un jebkurš var uztvert patiesumu neatkarīgi no citiem. Diez vai Damita reālisms paredzētu, ka Patiesais un Aplamais ir jāuzlūko kā fiziski objekti, taču viņš noteikti uzstātu, ka tie eksistē, nevis ka tie ir īsteni. Damita pozīcija šķiet slidena, jo, ja no vienas puses tiek noliegts, ka patiesuma vērtības ir tādi paši objekti kā fiziskie priekšmeti pasaulē, bet no otras puses apgalvots, ka patiesuma vērtības eksistē, tad rodas vieta jautājumam par dažādiem eksistences veidiem, kas netiek terminoloģiski izdalīti. Šis ir viens no galvenajiem iemesliem, kā dēļ Slugas pieeja šķiet pieņemamāka.

2.4. Kopsavilkums

19. gadsimta izskaņā izstrādātā teorija, kurā patiesuma vērtības tiek hipostazētas, uzskatāma par Frēges aizstāvēto un uzturēto patiesības koncepciju. Šī koncepcija izriet no vairākiem citiem Frēges sistēmas elementiem. Vācu loģiķa nozīmes teorija paredz, ka

---

⁷⁹ Sluga, H. *Gottlob Frege*, London and New York: Routledge, 1980. P. 52.

⁸⁰ No domāšanas neatkarīgi pastāvošā.

⁸¹ *Ibid.* P. 55.

⁸² Tas gan drīzāk izriet no *Begriffsschrift* projekta dabas. Šajā posmā Frēgi gluži vienkārši neinteresēja domu satura objektivitāte vai ontoloģiskais statuss.

⁸³ *Ibid.* P. 118.

⁸⁴ Vācu val. – *Sein*.

apgalvojoši teikumi ir īpaša veida nosaukumi. Tā kā visi nosaukumi pārstāv objektus, tad, Frēge secina, ka apgalvojumu nozīmes ir objekti. Apgalvojums, ka teikuma nozīmes ir patiesuma vērtības tiek demonstrēts, mainot kāda asertoriska teikuma daļas līdz brīdim, kad šī teikuma saturs ir pavisam atšķirīgs no sākotnējā, taču visās transformācijās tika saglabāts tā patiesums.

Tāpat arī svarīgu lomu spēlē nošķirums starp funkcijām un objektiem, kas lika Frēgem secināt, ka patiesumam jāiekrīt vienā no šīm kategorijām. Tā kā teikumu konstituē jēdziena, kas ir īpašs funkcijas paveids, un objekta savienojums, tad šo daļu rezultātam jābūt veselai un piesātinātai vienībai, tātad, objektam.

Patiesuma hipostazēšanas jeb objektīvā patiesuma teorija pirmajā lasījumā šķietami paredz ontoloģisku saistību uzņemšanos, taču H. Slugas piedāvātais konteksts, kas atsaucas uz H. Loces filosofiju, ļauj uzturēt patiesuma objektivitāti veidā, kas nesakrīt ar fizisko objektu eksistenci.

3. Patiesums kā jēdziens

Šajā nodaļā pievērsīšos jautājumam, vai Frēge pieļauj, ka patiesums ir jēdziens. Ja patiesums ir jēdziens, tad tas būtu aplūkojams kā predikāts, kas tiek attiecināts uz teikumu, nevis objekts, ko teikums apzīmē. Līdzīgas versijas var atrast daudzu citu filosofu, kas pievērsušies patiesības jautājumam, darbos, un var droši apgalvot, ka šāda pieeja patiesumam ir daudz izplatītāka par iepriekšējā nodaļā aplūkoto teoriju. Nākamajās lappusēs pievērsīšos 1) argumentācijai “Domā” attiecībā uz patiesumu kā predikātu; 2) citiem argumentiem un apgalvojumiem šīs patiesuma noteiksmes sakarā; 3) versijai par to, kā Frēges filosofijas kontekstā varētu runāt par patiesumu kā predikātu.

3.1. “Domas” argumentu struktūra

“Doma” ir viens no Frēges vēlinajiem darbiem, kas iekļaujas Frēges “Loģisko pētījumu” (*Logische Untersuchungen*) darbu triādē līdzās “Noliegumam” (*Die Verneinung*) un “Domu salikumiem” (*Gedankengefüge*). “Domas” teksta struktūra un argumentu neskaidrība neatvieglo tā mērķu identificēšanu. Lai gan varētu spriest, ka “Domas” galvenais uzdevums ir uzrādīt domas un priekšstatu atšķirības, īpaši pievērsoties domas īpašībām un lomai, šeit tiek paralēli risināti arī citi jautājumi, tostarp – jautājums par patiesumu. Frēge šajā tekstā pievēršas patiesumam vairākos aspektos, un šķiet, ka paralēli tiek risinātas trīs argumentācijas līnijas. Pirmkārt, tiek aplūkots, vai var pieņemt, ka patiesums ir predikāts. Otrkārt, Frēge cenšas noskaidrot, ko ietvertu objekta x būtība patiesam; šajā sakarā tiek aplūkota patiesuma korespondences teorija. Treškārt, ciešā saistībā ar iepriekšējiem diviem jautājumiem, tiek izvirzīts apgalvojums, ka patiesība ir nedefinējama. Lai gan uzskaitītie jautājumi par patiesību tiek visplašāk risināti “Domā”, šī tēma tiek skarta arī citos vēlinajos darbos. Apgalvojumi par patiesumu kā predikātu ārpus “Domas” var palīdzēt precīzāk rekonstruēt tajā ietvertos argumentus, taču tajā pašā laikā citur parādās apgalvojumi, kas šķietami nesakrīt ar “Domas” secinājumiem.

3.2. Predikatīvais patiesums “Domā”

“Doma” tika publicēta aptuveni 26 gadus pēc to tekstu tapšanas, kuros Frēge aizstāv apgalvojumu, ka patiesuma vērtības ir īpaši objekti. Nevienā no saviem sekojošajiem tekstiem viņš eksplicīti neatkāpjas vai neatspēko šo pieņēmumu, līdz ar to nav pamata domāt, ka viņš ar stingru pārliecību ir mainījis savu pozīciju. Par spīti tam, Frēge, šķiet, neizslēdz versiju, ka vismaz kaut kādā ziņā ir iespējams runāt par patiesumu kā predikātu. Tā, piemēram, “Domā” Frēge raksta, ka patiesums ir predikāts gramatiskā nozīmē: “Gramatiski vārds “paties” izskatās pēc īpašības vārda. (..) [P]atiesums tiek predicēts par attēliem, priekšstatiem, teikumiem un domām.”⁸⁵ Frēge apstiprina triviālu novērojumu par valodu. Apgalvojums “teikums x ir paties” formāli šķiet identisks ar apgalvojumu “Venera ir planēta”. “Ir planēta” nosauc jēdzienu, zem kura krīt visi tie objekti, par kuriem var teikt, ka tie ir planētas. Līdzīgi varētu domāt, ka “ir paties” apzīmē to jēdzienu, zem kura krīt visi tie objekti, par kuriem varētu teikt, ka tie ir patiesi. Tomēr Frēge pirms šādas versijas pieņemšanas mēģina precizēt, ko nozīmē objektam krist zem jēdziena “ir paties”. “Attēls x ir paties” nav gluži intuitīvi saprotams apgalvojums. Tas, visticamāk, paredz, ka attēls x precīzi atdarina attēloto, proti, ka starp attēlu un attēloto ir korespondence. Šeit Frēge saskata pirmo problēmu – korespondence ir relācija, taču patiesums nav relācija.⁸⁶

Lai saprastu šo Frēges iebildumu, jānoskaidro, kas ir relācija. Relācija ir īpaša veida funkcija, kuru raksturo tā pati pazīme, kas piemīt jēdzienam, kad tas kopā ar objektu kā argumentu veido teikumu, proti, relācijas vērtība vienmēr ir patiesuma vērtība. Tomēr relāciju no jēdziena atšķir vairāku mainīgo samērošana. Ja jēdziena piemērs varētu būt “ir liels”, kur patiesuma vērtība ir atkarīga no tā, par kādu objektu tiek teikts “ir liels”, tad relācijas piemērs varētu būt “ir lielāks par”. Šāda funkcija nevar būt piesātināta, ja tajā netiek ievietoti divi argumenti, kuri tad tiek savstarpēji samēroti. Kopsavelkot, relāciju var raksturot kā jēdzienu ar vairāk nekā vienu argumentu.

Korespondence ir relācija, jo korespondence ir sakritība vai sakritības pakāpe starp divām lietām. Frēge nav gatavs pieļaut, ka patiesums ir korespondence, jo tad tam būtu jābūt relācijai, un, ja patiesums ir relācija, tad tas nozīmētu, ka x ir paties tikai attiecībā pret y , tātad, tas būtu patiesības relatīvisms. Šāda doma ir nesavienojama citu Frēges nostādņu dabu: viņš aktīvi argumentē pret psiholoģismu un aizstāv domu un to patiesuma objektīvo neatkarību no cilvēka domāšanas akta.⁸⁷

---

⁸⁵ Gedanke 326

⁸⁶ Gedanke 326

⁸⁷ Gedanke 342

Par spīti tam, ka nupat uzrādītais korespondences atspēkojums ir gana pārliecinošs, Frēge piedāvā vēl divus iebildumus pret pieļāvumu, ka patiesums varētu būt predikāts. Patiesums ir divvērtīgs, t. i., x ir vai nu paties, vai aplams, abējādi nav iespējams. Tātad nekas nevar būt, piemēram, daļēji paties vai diezgan paties. Šī iemesla dēļ patiesība, ja pieņem korespondences patiesuma teoriju, paredzētu absolūtu sakritību starp abām lietām. Daļēja korespondence nozīmētu daļēju patiesumu, un nav pieļaujami. Tomēr Frēge norāda, ka kas tāds nav iespējams: “Korespondence var būt perfekta tikai tad, ja korespondējošās lietas sakrīt un, tātad, nav dažādas lietas.”⁸⁸ Proti, perfekta korespondence nav iespējama, jo identitāte pastāv tikai starp lietām pašām ar sevi.

Pēdējais iebildums pret korespondenci ir grūti savieotjams ar nupat uzrādīto argumentu, kas paredz korespondenci kā pilnīgu sakritību, jo Frēge pieļauj, ka mēs varbūt tomēr varētu identificēt patiesību ar korespondenci kādā aspektā. Nav skaidrs, kā to var pieļaut, ja korespondencei jābūt pilnīgai un perfektai. Tomēr pat ja ko tādu pieļauj, šeit rodas jauni sarežģījumi. Pirmkārt, nav skaidrs, kā varētu izraudzīties tieši to aspektu, kurā uzrādīt korespondenci starp divām lietām. Otrkārt, pat ja izdotos izvēlēties kādu aspektu, ir jānoskaidro, vai tā ietvaros ir sakritība starp tām divām lietām, un tā verificēšana būtu akts, kas pieprasa patiesības koncepciju. Frēge raksta: “Mums vajadzētu noskaidrot, vai ir *patiesi*, ka kāda ideja un kāda realitāte korespondē noteiktajā aspektā. Un tad mums atkal ir jātiek galā ar tādu pašu jautājumu, un spēle var sākties no jauna.”⁸⁹ Frēge šeit runā par cirkularitāti, tiesa, ne pārāk skaidrā veidā. Viņa domas līnija šajā pēdējā argumentācijas daļā rekonstruējama šādi:

- 1) Pieņemsim, ka patiesums ir korespondence starp divām lietām kādā konkrētā aspektā.
- 2) Jānoskaidro, vai ir patiesi, ka divas lietas sakrīt kādā aspektā.
- 3) Lai varētu veikt 2), nepieciešama patiesības koncepcija, t. i., vispirms jāzina, kas ir patiesums.

Tēze 3) mūs noved atpakaļ pie 1), un tādējādi centieni izskaidrot patiesumu kā korespondenci (pat tad, ja izdotos atspēkot iepriekšējos divus argumentus) ir neveiksmīgi.

Šī trešā iebilduma gaismā parādās arī patiesības nedefinējamības tēze. Jo, kā norāda Frēge, ar bezgalīgu cirkularitāti mēs saskaramies ne tikai korespondences patiesības teorijā, bet jebkurā mēģinājumā definēt patiesību. Patiesības nedefinējamības arguments ir rekonstruējams šādi:

- 1) Centieni definēt patiesību paredzētu kādu pazīmju noteikšanu (kā jebkurā definīcijā).
- 2) Tomēr vienmēr būtu jājautā, vai ir *patiesi*, ka šīs pazīmes attiecas uz definējamo lietu.

---

⁸⁸ Frege, G. “Thought” // Frege Reader (ed. M. Beaney), Blackwell, 1997. P. 327.

⁸⁹ *Ibid.* P. 327.

3) Tātad, lai definētu patiesību, ir nepieciešama patiesības definīcija.⁹⁰

Līdzīgi korespondences argumentam, arī šeit Frēge uzrāda cirkularitāti. Maikls Damits piedāvā uztveramāku Frēges argumenta versiju: “(..) [A]ttēla patiesumu veidokorespondence starp šo attēlu un objektu, ko tas attēlo, piemēram, Ķelnes katedrāli; un kad mēs cenšamies noskaidrot, vai šī korespondence ir spēkā, mēs mēģinām noskaidrot teikuma “Šim attēlam ir korespondence ar Ķelnes katedrāli” patiesumu. (..) Šī argumentācija arī parāda, ka patiesība ir absolūti nedefinējama (..).”⁹¹ Katrs centiens definēt patiesumu noved pie jauna apgalvojoša teikuma patiesuma meklēšanas.

Frēges argumentācija “Domā” kopumā rekonstruējama sekojoši:

- 1) Ja patiesums ir predikāts, tad patiesums ir korespondence.
- 2) Patiesums nav korespondence šādu iemeslu dēļ:
  - a) Relācijas slēdziens:
    - i) Korespondence ir relācija.
    - ii) Patiesums nevar būt relācija, jo relācija ir relatīva, bet patiesums ir objektīvs (implicīts pieņēmums).
  - b) Identitātes slēdziens:
    - i) Patiesumam jābūt absolūtam.
    - ii) Tātad korespondencei jeb sakritībai jābūt absolūtai.
    - iii) Absolūta sakritība starp divām dažādām lietām nav iespējama.
  - c) Cirkularitātes slēdziens:
    - i) Ja patiesums ir korespondence kādā aspektā, tad ir jāpārbauda, vai lietas tiešām sakrīt tajā aspektā.
    - ii) Šāda pārbaude izpaužās kā jautājums: “Vai ir patiesi, ka x sakrīt ar y aspektā F ?”
    - iii) Tas, t. i., solis ii) pieprasa patiesuma definīciju, tātad te ir cirkularitāte.

Slēdzieni a), b) un c) pamato apgalvojumu 2), un no 1) un 2) pēc *modus tollens* izriet, ka patiesums nav predikāts.

Šis arguments ir uzturams spēkā tikai tad, ja pieņem pirmo premisu, proti, ja patiesums ir predikāts, tad to konstituē korespondence starp lietām. Tomēr pret šo pieņēmumu var iebilst. Frēge pie šādas versijas nonāk, jo viņš apgalvo, ka patiesums tiek predicēts par visdažādāko veidu lietām, un, lai skaidrotu patiesumu šajos lietojumos, viņš norāda uz korespondenci.

---

⁹⁰ *Ibid.* P. 327.

⁹¹ **Dummett, M.** Frege: Philosophy of Language, New York: Harper & Row, 1973. P. 443.

Tomēr šī izejas pozīcija ir apšaubāma. Tādiem teikumiem kā “Attēls x ir paties” ir grūti nosakāma jēga, jo nešķiet, ka pat tad, ja patiesumu uztver kā predikātu, to var teikt par jebko citu, izņemot domām vai apgalvojumiem, kas pauž domu. Teikums “Attēls x ir paties” atgādina teikumu “Skaitlis ‘5’ ir zaļš”, kas formāli ir nevainojams, taču saturiski ir bezjēdzīgs. Līdz ar to šķiet, ka Frēge ir spiests izdarīt apgalvojumu par korespondenci, jo viņš pieņem plašu “ir paties” lietojumu. Pret šo premisu ir izvirzāms arī metalīmeņa iebildums. Izvirzot objektīvo patiesuma vērtību teoriju, Frēgi šķietami neinteresē un viņš tekstos nepievēršas epistemoloģiskās dabas jautājumiem par to, kā ir iespējams verificēt, vai kāds teikums nudien denotē Patieso. Turpretī “Domā” šis jautājums tiek pacelts un, izejot no tā, tiek konstruēts uzbrukums patiesumam kā predikātam. Tāpēc šeit var apgalvot, ka Frēge neattiecas pret abām patiesības koncepcijām taisnīgi, un, iespējams, mēģinot skaidrot, kā patiesuma verificēšana darbotos pirmās patiesības noteiksmes sakarā, Frēge atdurtos pret korespondences risinājumu.

Tāpat varētu jautāt: ja Frēge predikatīvā patiesuma gadījumā to piedāvā skatīt kā korespondenci, tad kādā veidā jādomā patiesuma vērtības kā objekti? Vai šī patiesuma koncepcija arī neparedz korespondenci? Ja atbilde izrādītos noliedzoša, tad būtu vērts aplūkot patiesumu kā predikātu, nepieņemot, ka tas jāsaprot kā korespondence. Lai atbildētu uz šiem jautājumiem, nākamajā nodaļā pievērsīšos vārdkopas “ir paties” lomai.

3.3. Predikāta “ir paties” nozīme teikumā

Teikuma predikāts, t. i., jēdziena nosaukums jeb jēdzienvārds ietekmē teikuma saturu jeb domu. Tā, piemēram, teikuma “Pašreizējais Latvijas prezidents ir jurists” domu ietekmē jēdzienvārds “ir jurists”. Ja šī jēdzienvārda vietā būtu kāds citu jēdzienu apzīmējošs predikāts, teikuma doma mainītos.

Predikāts “ir paties” funkcionē citādi. Tekstā “Par jēgu un nozīmi” Frēge raksta:
“Kāds nudien varētu teikt: “Doma, ka 5 ir pirmskaitlis, ir patiesa.” Taču tuvāks aplūkojums atklāj, ka nav pateikts nekas vairāk par vienkāršo teikumu “5 ir pirmskaitlis.””⁹²

Frāze “ir paties” tāpat neko nepievieno teikuma jēgai. Teikuma doma ir neatkarīga no vārdkopas “ir paties” klātbūtnes. Tomēr, ja “ir paties” kā jēdziens neietekmē teikuma jēgu jeb

---

⁹² Frege, G. “On Sense and Reference” // *Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege* (ed. Geach, P., Black, M.). Oxford: Basil Blackwell, 1960. P. 64.

domu, tad ir pamatoti vaicāt, vai tam vispār ir kāda loma teikumā. Frēge tekstā “Mani fundamentālie ieskati loģikā” raksta:

“[V]ārētu domāt, ka vārdam “paties” nepiemīt jēga. Taču tādā gadījumā teikumam, kurā “paties” parādās kā predikāts, arī nebūtu jēgas. Viss, ko var pateikt, ir: vārdam “paties” ir jēga, kas nepievieno neko teikuma, kurā tas atrodas, jēgai.”⁹³

Frēge ļauj noprast, ka, ja tomēr patiesumu var domāt kā predikātu, tas atšķiras no jebkura cita predikāta. Savā npublicētajā 1897. gada tekstā “Loģika”, kas kalpo par pamatu “Domai”, Frēge skaidro, ka “ir paties” kā predikāts atšķiras no citiem predikātiem ar to, ka, ja par objektu *a* tiek predicēts jebkāds predikāts $F(x)$, tad “ir paties” predicēšana ir iekļauta šajā aktā.⁹⁴ Proti, ja tiek apgalvots, ka “Venera ir Saules sistēmas planēta”, kur jēdziens “būt Saules sistēmas planētai” tiek predicēts par Veneru, tad patiesums kā predikāts šeit tiek iekļauts, lai gan tas neparādās eksplīcīti.

Jēdziens “ir paties” ir klātesošs visos tajos apgalvojošajos teikumos, kuri *Begriffsschrift* notācijā parādītos ar apgalvojuma zīmi “┐”. Līdzīgu viedokli pauž Dž. Levins: “(..) [P]at rakstot “┐-A₁” mēs jau pieņemam patiesības koncepciju asertoriskajā spēkā, ar kuru mēs izsakām “A₁””. Attiecīgi, “(..) [P]atiesuma daba atspoguļojas nevis vārda “paties” lietojumā, bet gan asertoriskajā spēkā, ar ko teikums tiek izteikts.”⁹⁵ Tas gan nenozīmē, ka visi apgalvojoši teikumi, kuru saturi ir domas, paredz predikāta “ir paties” implicīto klātesamību. Frēge *Begriffsschrift* nošķir sprieduma izdarīšanu un priekšstata radīšanu (sk. 1.1). Ja apgalvojuma saturs jeb doma netiek apstiprināta vai izteikta ar asertorisku spēku, tad par šo domu netiek predicēts patiesums.

Līdz ar to valodiskais predikāts “ir paties” ir dīvainās attiecībās ar patiesuma jēdzienu, ko tas pārstāv vai pretendē pārstāvēt. Predikāta “ir paties” iekļaušana teikumā šķiet lieka jo vārdkopa “ir paties” neietekmē apgalvojuma saturu. Predikāts “ir paties” nevar pildīt to pašu uzdevumu, ko pilda parasti predikāti (tādi kā “ir pirmskaitlis”, “ir liels” vai “ir lielāks par”), t. i., pakārtot nosaukuma pārstāvētu objektu jēdzienam. Loma, ko it kā uzņemas jēdziens “ir paties”, parādās apgalvojuma asertoriskajā spēkā, nevis teikuma saturā. Frēges loģiskajā notācijā ir viegli noteikt teikuma asertorisko spēku: to uzrāda zīmes “┐” vai “┐”. Grūtāk apgalvojuma spēku būtu identificēt dabiskajā valodā, tomēr Frēge šo jautājumu neuzskata par nepieciešamu risināt.

Vienīgā funkcija, ko var piedēvēt predikātam “ir paties”, ir izcelšanas vai akcenta loma. Proti, kā Frēge norāda, tādas vārdkopas kā “ir patiesi, ka...” uzrāda, ka šī teikuma asertoriskais

⁹³ Frege, G. “My Basic Logical Insights” // *Frege Reader* (ed. Beaney, M.), Blackwell, 1997. P. 323.

⁹⁴ Frege, G. “Logic” // *Frege Reader* (ed. Beaney, M.), Blackwell, 1997. P. 228.

⁹⁵ Ricketts, T., Levine, J. “Logic and Truth in Frege” // *Proceedings of the Aristotelian Society, Supplementary Volumes*, Vol. 70., 1996. P. 152.

spēks, proti, tas, ka tas ir apgalvojošs teikums, ir šī teikuma būtiskākā īpašība.⁹⁶ Lai gan Frēge nesniedz piemērus, var iztēloties dialogu starp divām personām. Viens sarunu biedrs uzdod jautājumu, kura forma ir “vai ir tiesa, ka ...”. Ja otra sarunu biedra atbilde ir apstiprinoša, izteiktā vārdkopa “tik tiešām ir tiesa, ka...” būs svarīgākā apgalvojuma daļa, jo jautājuma uzdevējs izrāda interesi par to, vai kādam saturam piemīt asertorisks spēks.

3.4. Patiesums kā jēdziens - būt identiskam ar Patieso

Par spīti Frēges jaušamajai pozīcijai, ka predikāts “ir paties” nepilda nekādu funkciju, ir pamatoti uzskatīt, ka patiesumu tomēr ir iespējams traktēt kā daļu no kāda jēdziena. Šādu versiju piedāvā vairāki komentētāji, starp tiem Mendelsons. Izskatot šos risinājumus, var uzrādīt veidus, kā patiesums varētu ieņemt funkcijas, nevis objekta lomu.

Jēdziens “ir paties” šādā formā neko neizsaka, ja vienlaikus uztur objektīvo patiesuma vērtību teoriju (ko Frēge dara). Tāpēc, ja kāds mēģinātu patiesumu uzrādīt kā jēdzienu vai daļu no jēdziena, šis jēdziens būtu jāizvērs. Visvienkāršākā pieeja ir jēdzienu “ir paties” pārformulēt kā “apzīmē Patieso” vai “būt tādām objektam, kas apzīmē Patieso”. Šādi jēdzieni ir pakārtoti idejai, ka Patiesā un Aplamā nosaukumi ir patiesi vai aplami apgalvojošie teikumi. Proti, šie jēdzieni, atšķirībā no iepriekš aplūkotā “ir paties”, eksplicīti uztur versiju, ka patiesums parādās kā objekts, taču no šīs patiesības koncepcijas atvasina arī jēdzienus. Tā, piemēram, varētu teikt: “Teikums “Venera ir Saules sistēmas planēta” apzīmē Patieso”, un Frēge formāli piekristu šim formulējumam. Un tomēr, lai gan šis formulējums ir precīzāks par “ir paties”, tas tāpat saglabā visas tās nepilnības, kuras var pateikt par jēdzienu “ir paties”. Proti, jēdziens “apzīmē Patieso” nepiešķir patiesumu apgalvojošam teikumam – to dara asertoriskais spēks. Šis jēdziens nedara neko vairāk kā uzrāda faktu par teikuma nozīmi, taču nepiešķir to.

Mendelsons piedāvā nedaudz izvērstāku versiju par patiesumu kā jēdzienu vai predikātu. Viņš raksta:

“Sekojot Frēges nošķīrumam starp planētu Veneru un jēdzienu “būt nekam citam, kā Venerai” - jēdzienu, ko denotē “ $x = \text{Venera}$ ” – mēs varam pieņemt jēdzienu “būt patiesam” par “būt identiskam ar Patieso”, jēdzienu, ko denotē “ $x = \text{Patiesais}$ ”. Tad mēs propozīciju

---

⁹⁶ Frege, G. *Op. cit.* P. 229.

Ir patiesi, ka 5 ir pirmskaitlis

varam lasīt kā identitāti:

5 ir pirmskaitlis = Patiesais.

Tātad, “paties”, gluži tāpat kā “Venera” nav jēdzienvārds.⁹⁷

Mendelsons parāda paša Frēges iestrādnes, kas ļauj no objektu vārdiem, t. i., nosaukumiem darināt jēdzienus, kas ieņem predikāta formu “būt identiskam ar x ”. Paturpinot paša Frēges domu eksperimentu, nāktos secināt, ka zem jēdziena “nebūt nekam citam, kā Venerai” krīt viens objekts – Venera. Šo objektu var apzīmēt, izmantojot dažādus nosaukumus, piemēram, “Rīta Zvaigzne”, “Vakara Zvaigzne”, “otrā tuvākā planēta Saulei” u.tml., tomēr visi šie nosaukumi pārstāv vienu un to pašu objektu, un tas ir vienīgais, kas krīt zem šī jēdziena. Ar jēdzienu “būt identiskam ar Patieso” ir tieši tāpat, tikai šeit iespējamo nosaukumu apjoms vienam un tam pašam objektam ir teju bezgalīgs – ikkatrs patiesais asertoriskais teikums ir Patiesā nosaukums⁹⁸, taču zem jēdziena “būt identiskam ar Patieso” krīt tikai viens objekts.

3.5. Patiesuma nedefinējamība

Patiesuma nedefinējamības tēze šķietami atrodas spriedzē ar Frēges patiesības skaidrojumiem. Nav arī līdz galam skaidrs, kāpēc Frēgem ir nepieciešams argumentatīvi atklāt patiesuma nedefinējamību. Jau tekstos, kas radīti ilgi pirms “Domas”, Frēge par patiesumu runā kā kaut ko loģiski primāru un neizskaidrojamu⁹⁹ manierē, kas atgādina viņa piezīmes par vārdu “jēdziens” tekstā “Par jēdzienu un objektu”. Kāpēc atgriezties pie šī apgalvojuma iztīrāšanas? Nodaļā 3.1.1. uzrādītā “Domas” sākumdaļas argumentācijas rekonstrukcija varētu likt spriest, ka Frēges galvenais mērķis ir parādīt, ka patiesums nav predikāts, un secinājums par patiesuma nedefinējamību ir šīs argumentācijas līnijas blakusprodukts. Tomēr apgalvojums, ka patiesums ir nedefinējams, ir nošķirams no argumentācijas līnijas, ka patiesums nav parasts predikāts.

⁹⁷ Mendelsohn, R. L. *Op. cit.* P. 136.

⁹⁸ Tāpēc ir iespējams izdarīt tādus apgalvojumus kā “5 ir pirmskaitlis = Patiesais”, “Venera ir Saules sistēmas planēta = Patiesais” vai “Kārlis Vērdiņš ir dzejnieks = Patiesais”.

⁹⁹ Frege, G. “Logic” // *Frege Reader* (ed. Beaney, M.), Blackwell, 1997. P. 228.

Proti, Frēges trešais iebildums pret korespondenci uzrāda cirkularitāti, kura pēc tam tiek ekstrapolēta uz jebkuru mēģinājumu definēt patiesību, un nekas neliecina, ka patiesuma nedefinējamības tēze ir daļa no implikācijas, kuras nosacījums ir “ja patiesums ir predikāts”.¹⁰⁰

Nedefinējamības tēze apvienojumā ar Frēges pamata pieņēmumu, ka visas entitātes ir objekti vai funkcijas, atrodas spriedzē ar Frēges aizstāvēto ideju par patiesuma vērtībām kā objektiem. Proti, patiesības skaidrojuma ceļus var skatīt kā dihotomiju:

- 1) Patiesuma vērtības (Patiesais un Aplamais) ir objekti.
- 2) Patiesums ir funkcija (valodiski – predikāts “ir paties”).

Tekstos “Funkcija un objekts” un “Par jēgu un nozīmi” Frēge argumentē par labu pirmajam variantam. “Domā” tiek noliegta otrā versija, tā šķietami nostiprinot pirmās versijas ticamību. Taču līdz ar otrās versijas noliegšanu tiek izdarīts apgalvojums, ka patiesums ir nedefinējams. Savukārt, ja patiesums ir nedefinējams, kā var tajā pašā laikā uzturēt versiju, ka Patiesais ir unikāls objekts, ko denotē visi patiesie apgalvojošie teikumi?

T. Rikets rakstā par Frēges patiesības koncepciju nonāk pie noliedzoša secinājuma. Viņš raksta: “(..) [Frēge] vārda “paties” saturu sauc ne tikai par nedefinējamu, bet arī par unikālu, tādējādi norādot, ka tā saturs īsti neietilpst nevienā loģiskajā kategorijā.”¹⁰¹ Domājams, ar “loģiskajām kategorijām” Rikets saprot funkcijas un objektus. Šāds apgalvojums ir interpretējams divos veidos, un abi no šiem lasījumiem ir problemātiski. Ja Riketa secinājumu saprot burtiski, tad nākas spriest, ka tas nav savietojams ar Frēges ontoloģiju, jo to konstituē tikai funkcijas un objekti. Alternatīvi Riketa tēzi var lasīt kā apgalvojumu par nespēju vai neiespējamību noteikt, kurā no abām loģiskajām kategorijām ietilpst patiesums. Šādā lasījumā problēma ir sekojoša - no vienas puses, pateicoties patiesuma nedefinējamībai, nav iespējams identificēt patiesuma loģisko kategoriju, bet no otras puses tiek apgalvots, ka patiesums ietilpst objektu kategorijā.

Riketa secinājums šķiet kļūdains, jo no lietas nedefinējamības neizriet tas, ka to nevar kategorizēt vai noteikt tās tipu. Frēge patiesuma vērtību objektīvo dabu atvedina no pieņēmuma, ka apgalvojošie teikumi ir īpaša veida nosaukumi, un, tā kā nosaukumi vienmēr pārstāv objektus, Frēge var izdarīt spriedumu par patiesuma vērtību loģisko kategoriju. Līdzīgi var rīkoties arī ar jēdzieniem. Piemēram, jēdziens “ir skaists” ir izpelnījies daudz un dažādus skaidrojumus un risinājumus, nenonākot pie definitīvas atbildes, tomēr Frēges sistēmā vienmēr būtu iespējams atpazīt tā loģisko tipu, t. i., ka tas ir jēdziens, izejot no šī jēdzienvārda

---

¹⁰⁰ T.i., nav iemesla domāt, ka patiesuma nedefinējamības tēze ir atkarīga no apgalvojuma “patiesums ir predikāts” patiesuma.

¹⁰¹ Ricketts, T., Levine, J., *Op. cit.* P. 132.

lingvistiskās formas. Līdz ar to Riketa norāde, ka patiesuma nedefinējamība neļauj to ievietot nevienā loģiskajā kategorijā, šķiet aplama.

Patiesuma nedefinējamības tēze ir savienojama ar objektīvo patiesuma vērtību teoriju, jo tā neparedz definēšanu striktā nozīmē; tā neparedz Patiesā saturiski izsmeļošu iztirzājumu. Viss, kas Patiesā sakarā tiek darīts, ir apgalvots, ka tas ir objekts. Attiecības, kādās tas stājas ar patiesiem apgalvojošiem teikumiem, netiek aprakstītas kā esenciāla Patiesā īpašība. Patiesais Frēges sistēmā parādās kā līdz galam neizskaidrots jēdziens, kura pazīmes un mehānismi tiek atklāti, saattiecinot to ar citiem Frēges sistēmas elementiem.

3.6. Kopsavilkums

Frēge “Domas” sākumdaļā ietvertajā argumentā paveic divas lietas. Pirmkārt, viņš norāda vairākus iemeslus, kāpēc nav iespējams uzturēt korespondences patiesības teoriju, ko, pēc viņa domām, paredz predikatīvā patiesuma pieņemšana. Otrkārt viņš secina, ka patiesuma definēšanas mēģinājumi ir cirkulāri. Taču pret abām šīm daļām ir izvirzāmi iebildumi. Pieņēmums, ka predikatīvā patiesība paredz tieši korespondenci, šķiet apšaubāms. Patiesuma nedefinējamība šķiet neatkarīga no pārējā argumenta.

Predikāts “ir paties” nav klasisks predikāts, tas nepiedalās asertoriska teikuma domas jeb satura veidošanā. Patiesums ir saistīts ar apgalvojuma asertorisko spēku, taču valodiskais predikāts “ir paties” neapvelta teikumu ar asertorisko spēku, to dara jebkura cita jēdziena predicēšana par objektu. Predicēšanas akts ir asertorisks akts.

Frēge neaizstāv versiju, ka patiesums varētu būt jēdziens, lai gan tas gramatiski izskatās pēc predikāta, tāpēc šo nevar raksturot kā Frēgem piedēvējamu patiesības koncepciju. Par spīti tam, vairāku komentētāju veikums uzrāda, ka patiesums var būt daļa no predikāta, izejot no objektīvo patiesuma vērtību koncepcijas. Vairāki autori uzskata, ka “būt patiesam” nozīmē “būt identiskam ar Patieso”.

Patiesuma nedefinējamības tēze ir savienojama ar Frēges patiesības koncepciju, jo tā neparedz definēšanu striktā nozīmē. Par Patieso ir iespējams izdarīt dažādus apgalvojums un identificēt tā loģisko piederību, nefiksējot tā būtību.

Noslēgums

Šī bakalaura darba ievadā izvirzītais mērķis bija pierādīt, ka patiesuma nedefinējamības tēze neatbrūno Frēges patiesības meklējumus un ir savienojama ar viņa piedāvātajiem skaidrojumiem. Šī darba uzdevumi bija 1) sistemātiski uzrādīt Frēges patiesības jēdziena galvenos skaidrojumus; 2) izskatīt patiesuma nedefinējamības tēzi un tās sekas uz pārējo darbu, kas veikts patiesības koncepcijas sakarā.

Lai varētu pierādīt pieteikto tēzi, šajā darbā bija jāveic plaša kontekstualizēšana. Tikai saprotot, kā savstarpēji mijiedarbojas objekti un jēdzieni, ir iespējams izklāstīt objektīvo patiesuma vērtību teoriju; tikai rekonstruējot “Domas” argumentācijas līniju, ir iespējams izšķirt patiesuma nedefinējamības tēzi un predikatīvas korespondences teorijas kritiku. Tiesa, filosofiskas sistēmas elementu un ideju kontekstualizēšana nekad nevar būt gana izsmeļoša, tomēr uzskatu šajās lappusēs ieskicēto Frēges ceļu pie patiesības par pietiekamu darba mērķa sasniegšanai.

Uzskatu abus izvirzītos uzdevumus par izpildītiem. Darbā tika izklāstītas divas centrālās Frēges patiesības jēdziena noteiksmes. Vienu no tām var traktēt kā viņa pieņemto, no pašas sistēmas izrietošo versiju, kamēr otra noteiksme izpelnījās skepsi no Frēges puses, un, lai arī filozofs to neaizstāvēja, tomēr nekad to kategoriski neatspēkoja. Tāpat arī darbā tika aplūkots secinājums par patiesuma nedefinējamību. Lai gan patiesuma nedefinējamība atklājas līdzās uzbrukumam patiesības korespondences teorijai, šī tēze ir neatkarīga no sava konteksta un ir viegli pavēršama pret citām Frēges iestrādņēm, tostarp patiesuma skaidrojumiem tādos darbos kā “Funkcija un jēdziens” un “Par jēgu un nozīmi”.

Darba tēzi uzskatu par veiksmīgi apstiprinātu, un šo apstiprinājumu balsta vairāki argumenti.

Pirmkārt, izdarot nošķirumu starp kāda jēdziena esences eksplicēšanu un jēdziena funkcionālo skaidrošanu, var secināt, ka Frēges aizstāvētā koncepcija par Patieso kā objektu nav mēģinājums paskaidrot, ko saturiski nozīmē Patiesais. Patiesuma hipostazēšana ir mēģinājums izgaismot patiesuma *modus operandi*, nevis definēt jēdzienu.

Otrkārt, Frēges secinājums, ka patiesums nav definējams, nenozīmē, ka nav iespējams uzrādīt tā loģisko kategoriju, t. i., ievietot Patieso kategorijā “objekts”.

Treškārt, ja uztur objektīvo patiesuma vērtību teoriju, tad patiesums var parādīties arī otrā funkcijas un objekta dihotomijas ragā, proti, kā daļa no jēdziena.

Šos slēdzienus uzskatu par pietiekamu pamatu apgalvot, ka patiesuma nedefinējamības tēze ir savienojama ar Frēges aizstāvētajām un no viņa sistēmas atvedināmajām patiesības koncepcijām.

Bakalaura darba galvenie secinājumi apkopojami sekojoši:

- 1) Frēges versija par patiesumu kā unikālu loģisku objektu ir viņa centrālā patiesības koncepcija, kuru viņš uzturēja pēc tās ieviešanas 1892. gadā, un eksplīcīti no tās neatteicās.
- 2) Frēges patiesības koncepcija ir brīva no ontoloģiskām saistībām, jo izmanto Loces validitātes jēdzienu.
- 3) Frēges patiesības koncepcija bija funkcionāli skaidrojoša, nevis esenciāli izsmeļoša.
- 4) Frēges patiesības koncepcija ir atvedināma no viņa nozīmes teorijas.
- 5) Frēge noliedz patiesuma iespēju būt predikātam, ja tas implicētu patiesības korespondences teoriju.
- 6) Frēges sistēma pieļauj iespēju patiesumam būt daļai no jēdziena, taču šī nav Frēgem piedēvējama patiesības koncepcija stingrā nozīmē.
- 7) Patiesuma nedefinējamības tēze nav piesaistīta argumentam par patiesumu kā predikātu.
- 8) Neviena no abām versijām par patiesības koncepciju neparedz saturisku vai esenciālu patiesuma definīciju.
- 9) Patiesuma nedefinējamības tēze ir savienojama ar Frēges centieniem skaidrot patiesības nojēgumu.

Literatūras saraksts

Avoti

1. **Frege, G.** "Begriffsschrift" // Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege (ed. **Geach, P., Black, M.**). Oxford: Basil Blackwell, 1960. P. 1.-20.
2. **Frege, G.** "Function and Concept" // Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege (ed. **Geach, P., Black, M.**). Oxford: Basil Blackwell, 1960. P. 21.-41.
3. **Frege, G.** "Logic" // *Frege Reader* (ed. **Beaney, M.**), Blackwell, 1997. P. 227.-250.
4. **Frege, G.** "My Basic Logical Insights" // *Frege Reader* (ed. **Beaney, M.**), Blackwell, 1997. P. 322.-324.
5. **Frege, G.** "Negation" // *Frege Reader* (ed. **Beaney, M.**), Blackwell, 1997. P. 346.-361.
6. **Frege, G.** "On Concept and Object" // Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege (ed. **Geach, P., Black, M.**). Oxford: Basil Blackwell, 1960. P. 42.-55.
7. **Frege, G.** "On Sense and Reference" // Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege (ed. **Geach, P., Black, M.**). Oxford: Basil Blackwell, 1960. P. 56.-78.
8. **Frege, G.** *The Foundations of Arithmetic* (transl. **Austin, J. L.**), New York: Harper&Brothers, 1953.
9. **Frege, G.** "Thought" // *Frege Reader* (ed. **M. Beaney**), Blackwell, 1997. P. 325.-345.
10. **Lotze, R. H.** *Logic* (transl. **Bosanquet, B.**), Oxford: Clarendon Press, 1884.
11. **Trendelenburg, F. A.** "Ueber Leibnizens Entwurf einer allgemeinen Charakteristik" // *Historische Beiträge zur Philosophie*, vol. III: Vermischte Abhandlungen. Berlin: Bethge, 1856., S. 1-47
12. **Windelband, W.** "Was ist Philosophie?" // *Präludien: Aufsätze und Reden zur Philosophie und ihrer Geschichte*, Tübingen, 1915., S. 1.-54.

Sekundārā literatūra

13. **Burge, T.** *Truth, Thoughts, Reason. Essays on Frege*, New York: Oxford University Press, 2005.
14. **Church, A.** *Introduction to Mathematical Logic*, Princeton: Princeton University Press, 1956.
15. **Cīrulis, J.** *Matemātiskā loģika un kopu teorija*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007.
16. **Currie, G.** *Frege: an Introduction to his Philosophy*, New Jersey: Barnes&Noble Books, 1982.
17. **Dummett, M.** "Frege as a Realist" // *Inquiry: An interdisciplinary Journal of Philosophy*, Vol. 19., No. 1-4, 1976. P. 455.-468.
18. **Dummett, M.** *Frege: Philosophy of Language*, New York: Harper & Row, 1973.
19. **Dummett, M.** "Realism" // *Synthese*, Vol 52., Boston: D. Reidel Publishing Co. P. 55.-112.
20. **Gabriel G.** "Frege als Neukantianer" // *Kant-Studien*, Vol. 77., 1986. S. 84.-101.
21. **Greimann, D.** "Did Frege Really Consider Truth as an Object?" // *Essays on Frege's Conception of Truth* (ed. **Greimann, D.**), Editions Rodopi, 2007. P. 142.
22. **Heis, Jeremy**, "Neo-Kantianism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = [<https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/neo-kantianism/>](https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/neo-kantianism/). (skat. 16. 05. 2022.)
23. **Mendelsohn, R. L.** *The Philosophy of Gottlob Frege*, New York: Cambridge University Press, 2010.
24. **Resnik, M. D.** "Frege as Idealist and then Realist" // *Inquiry: An interdisciplinary Journal of Philosophy*, Vol. 22., No. 1-4, 1979. P. 350.-357.
25. **Ricketts, T., Levine, J.** "Logic and Truth in Frege" // *Proceedings of the Aristotelian Society, Supplementary Volumes*, Vol. 70., 1996. P. 121.-175.
26. **Ruffino, M.** "Wahrheit als Wert und als Gegenstand" // *Das Wahre und das Falsche*, Hildesheim: Olms, 2003. S. 203.-221.
27. **Sluga, H.** "Frege and the rise of analytic philosophy" // *Inquiry: An Interdisciplinary Journal*

28. **Sluga, H.** “Frege on the Indefinability of Truth” // *From Frege to Wittgenstein: Perspectives on Early Analytic Philosophy*. (ed. **Reck, E.**), New York: Oxford University Press, 2002. P. 75.-95.

29. **Sluga, H.** *Gottlob Frege*, London and New York: Routledge, 1980.

Bakalaura darbs „Frēges ‘patiesība’: jēdziena divas noteiksmes” izstrādāts LU
Vēstures un filozofijas fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā
norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Tomass Stepīņš _____ . ____ . 2022.

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītājs: Dr. phil., docente Līva Rotkale _____
____ . ____ . 2022.

Recenzenti:

_____ . ____ . 2022.

_____ . ____ . 2022.

Darbs iesniegts Vēstures un filozofijas fakultātē _____ . ____ . 2022.

Metodiķe:

Darbs aizstāvēts Bakalaura studiju programmas “Filozofija” gala pārbaudījumu komisijas sēdē

____.06.2022. prot. Nr. _____, vērtējums _____

Komisijas sekretārs: _____ /lekt. Igors Gubenko /